

XIX. Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Entelektüel Bir Acem: Mirza Habib İsfehanî ve Terekesi

Filiz Dığıroğlu*

A Persian Intellectual in the 19th Century Ottoman Capital: Mirza Habib Isfahani and His Tereke

Abstract ■ There exists a relatively extensive literature relating to the biography and the intellectual and political identity of the nineteenth century intellectual adversary Mirza Habib Isfahani, who spent half of his life in the Istanbul in exile, where soon after his arrival he became a celebrated figure in intellectual circles. His acclaim was a consequence of his literary scholarship as the author of a number of Persian works on grammar; his authorship of *Hatt ve Hattatân*; his translation of *Sergüzeşt-i Hacı Baba-yı İsfahanî*; and his contributions to the newspaper *Akhtar*, the first and longest-running Persian newspaper published in the Ottoman capital. This literary scholar was also a civil servant of the Ottoman state. By focusing on Mirza Habib Isfahani's tereke (the bequest of possessions) this articles will attempt to shed light on his biography and intellectual world. Moreover, owing to the fact that a significant part of this possessions consisted of books and manuscripts left behind by this important nineteenth-century figure, this examination will provide information pertaining to the literary legacy of Ottoman and Iranian intellectuals of the period.

Keywords: Mirza Habib Isfahani, Istanbul, Persian, Iranian Intellectual, Persian language and Literature, Booklist

* Marmara Üniversitesi. Mirza Habib İsfehanî'nin terekesinden beni haberdar ederek bu makalenin ortaya çıkmasına vesile olan hattat Talip Mert'e, Mirza'nın kütüphanesindeki birkaç kitap adının okunmasında yardımlarını esirgemeyen Mustafa Çiçekler'e, metrukâttaki bazı Farsça ifadelerde müşkillerimi halleden Turgay Şafak'a, makaleyi okuyup, eleştirileri ile katkıda bulunan Bilgin Aydın ve Fulya İbanoğlu'na müteşekkirim. Makale yazım aşamasında iken yaptığımız sohbetlerle Mirza Habib'e yaradır bir metin ortaya çıkması hususundaki alakasını metni defalarca okuyarak da gösteren Güllü Yıldız'a sabrı ve katkıları için hassaten teşekkür ederim. Yayınlanmadan evvel okudukları makaleye yaptıkları katkının hakkını teslim etmek için Tanya Lawrance ve Ali Akyıldız'a teşekkürü borç bilirim. Tereke ve kitap terekeleri konusundaki engin bilgisini benimle cömertçe paylaşıp, terekedeki bazı ayrıntılara dikkatimi çeken İsmail E. Erünsal'a ne kadar teşekkür etsem azdır ve elbette her zaman olduğu gibi bu makaleyi de okuyarak lütfettiği kıymetli eleştirileri ile metnin daha muhkem bir metin olmasını sağlayan İsmail Kara'ya müteşekkirim.

XIX. yüzyıl İstanbulu'nun Tophane semtinde, zevkli İrankâri eşyalarla döşenmiş güzel bir ev... Kaçar hanedanından Müeyyidülmülk'ün Avrupa seyahatinin İstanbul durağında, maiyetindeki Hacı Muhammed Ali Pirzade (ö. 1903/4) ve Hacı Mirza Hasan Han'ın da ağırlandığı bu ev; İran, Avrupa ve İstanbul'dan gelen ve büyük kısmını entelektüellerin oluşturduğu seçkin misafirlerin uğrak yeridir.¹ Sayısız ilim, kültür ve sanat meclislerine ev sahipliği yapan bu evde, her zaman olduğu gibi o akşam da çok özel iki misafire, İran'dan gelen dostlara bir akşam yemeği verilir.² 20 yıl aradan sonra ikinci defa geldiği İstanbul'da Hacı Muhammed Ali Pirzade ile Hacı Mirza Hasan Han, bu mutantan evde hazırlanmış mükellef bir sofrada yemeklerini yedikten sonra güzel eşyalar ve kitaplarla donatılmış bir başka odaya geçerler.³ Herhalde kahvelerini Mirza Habib İsfehani'nin sadece özel dostlarının ziyaret edebildiği bu kütüphanede içerler. Mirza Habib, misafirlerine İstanbul'un zengin sahaf ve kitapçılarından özenle toplanmış murakkaları, kitapları ve eşyaları tek tek gösterir. İstanbul'un nimetlerinden sonuna kadar faydalanan Mirza, kütüphanelerde çalışarak elde ettiği yeni şiir mecmualarını misafirlerine büyük bir keyifle ziyaret ettirir. Varlıklı, entelektüel ve muhibb-i kütüb bir Farsî olarak İstanbul'da hayatını sürdüren Mirza Habib'in bu denli zengin bir kütüphane oluşturmaya şaşmamak gerekir. Hat ve edebiyat başta olmak üzere çeşitli zevk ve merakları olan Mirza gibi bir entelektüelin XIX. yüzyıl sonlarındaki İstanbul kitap piyasasının zenginliği ve hareketliliği ile mütenasip olarak vasıflı bir kütüphane oluşturduğuna hiç şüphe yoktur.⁴ İstanbul'da topladığı

1 Bu ev Mirza Habib İsfehani'nin ikametgahı olan Tophane'deki Defterdar Ebu'l-fazl mahallesi, 29 numaralı hane olmalıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Bundan sonra BOA), MF TLY 20/63, 28 Şevval 1310/15 Mayıs 1893.

2 Avrupa'ya tedavi maksadıyla yolculuk yapan Kaçar hanedanından Müeyyidülmülk'ün maiyetindeki Hacı Muhammed Ali Pirzade bir derviş, İran devlet erkanından Mirza Hacı Hasan ise bir subaydı. Bu vesile ile 1886-1889 yıllarını Tahran'dan Londra'ya seyahat ederek geçiren Pirzade, İran seyahatname/sefername literatüründe önemli bir yer tutan seyahatnamesini kaleme alır. Hacı Muhammed Ali Pirzade, *Sefername-i Hacı Pirzade*, haz. Hafız Ferman Fermaian, (Tahran 1963), I, Mukaddime s. 25.

3 Bu yemek ziyafetini ve kütüphane ziyaretini günlüklerine kaydederek bize ulaşmasını sağlayan Hacı Muhammed Ali Pirzade'dir. *Sefername-i Hacı Pirzade*, II, s. 96.

4 "O sahaflar vaktiyle müreffeh idiler. Ramazanlarda Bayezid ve Fatih camilerinde sergiler açarlar, türlü kitaplar yayarlar idi. Buraya sadrazamlar, vezirler, ilim meraklıları gelir alış-veriş ederlerdi. Benim bildiğim Ahmed Vefik Paşalar, Said Paşalar, Rıza Paşalar hep bu sergilerin müdavimi idi. Sahaflar böyle sergi ile de kalmazlardı. Ellerinde birer çıkın kitap ile her gecelerini bir kitap muhibbinin yalısında, konağında geçirirler idi". Necip Asım, "Kitapçılık", *İkdam*, c. 53, no. 8937, 2 Cemaziyelahir 1340, s. 3; İstanbul kitap piyasası ve sahafları hakkında ayrıntılı

murakkalar, kitaplar ve eşyaları hayranlıkla izleyen misafirler Mirza'nın bu kadar zengin bir koleksiyon oluşturabilmesini maddi olarak rahat bir hayat sürebilmesine bağlamışlardır. Pirzade bu ziyafet sonrasında günlüğüne yazdığı satırlarda, İstanbul'da İran'da olmayan birçok kitaba rahat bir şekilde ulaşabilmesinin hem bu kadar zengin bir kitaplık oluşturmasına hem de velud bir yazar olmasına imkan tanıdığına dikkat çeker.

Yukarıda anlatılan bu zevkli evin ve meşhur kütüphanenin sahibi Mirza Habib İsfehanî kimdi? XIX. yüzyılın ortalarında kaçak olarak geldiği Osmanlı başkentinde, son derece tanınan bir şahıs haline gelen Mirza Habib'in oldukça ilginç bir hayat hikayesi vardır. Farsça ve Fransızca muallimliğinin yanı sıra müellifliği, mütercimliği sayesinde Dersaadet'in entelektüel muhitlerinde kısa sürede aranan isimlerden biri haline gelir. Osmanlı bürokrasisindeki yirmi beş yıllık memuriyet tecrübesiyle birlikte Farsça ders kitapları yazarı, *Sergüzeşt-i Hacı Baba-yı İsfehanî*'nin mütercimi, İstanbul'un ilk ve en uzun soluklu Farsça gazetesi *Abter*'in yazarlarından biri ve Osmanlı entelektüel camiasında *Hat ve Hattatân* yazarı olarak haklı bir şöhrete sahip olur.

Mirza Habib'in biyografisi, entelektüel ve siyasi kimliği hakkında oldukça zengin bir literatür vardır. Terekesine odaklanan bu makale ile söz konusu zengin literatüre küçük bir katkı yapmak hedeflenmektedir. Terekesi, sahibinin çok yönlü kişiliğine uygun olarak birkaç açıdan ele alınabilir. Herşeyden önce Maarif Nezareti'nde hem muallim hem de sansür/kontrol memuru olarak görev yapan Habib Efendi'nin terekesi olması açısından değerlendirilebilir. Bu bağlamda Mirza Habib'in terekesi XIX. yüzyıl Osmanlı bürokrasisindeki bir memurun ölümünden sonra ardında bıraktıklarına dair bir takım ayrıntılar sunmaktadır. Habib Efendi'nin ardında bıraktığı eşya listesindeki ayrıntılar, son dönem Osmanlı İstanbulu'ndaki evlerden birinde ne tür eşyalar kullanıldığına dair malumatı artırarak maddi kültür tarihi çalışmalarına katkı sağlayacaktır. İkinci olarak Mirza Habib'in terekesi XIX. yüzyıl Fars edebiyatının önemli figürlerinden birinin ardında bıraktığı eşyaları ve özellikle kitaplarını göstermesi açısından anlamlıdır. Maarif Nezareti'nin Farişi kökenli memuru Habib Efendi'nin şair ve entelektüel kişiliği ile mütenasip olarak ardında bıraktığı eşyaların büyük bir kısmını kitapları

---

bilgi için bkz. İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014); 19. asır İstanbulu'nda ilim, kültür ve sanat meclisleri hakkında yapılmış vasıflı bir çalışmanın kütüphaneler ve sahaf dükkanları kısmı için bkz. Şemsettin Şeker, *Ders ile Sobbet Arasında: On dokuzuncu Asır İstanbulu'nda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi 2013), s. 135-140.

oluşturmaktadır. Terekede Bezzazistân'da satılan kitaplarının bir listesi verilmiştir. Sadece Habib Efendi'nin telif eserlerinin listesi ile ardında bıraktığı kitaplığın listesi yan yana geldiğinde bile, Osmanlı/İran entelektüel hayatına dair pek çok ipucunu barındıran bir tablo ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Makaleye konu olan tereke ile Habib Efendi'nin bilinen biyografisine yeni bilgiler eklenmekle beraber esasen entelektüel biyografisine katkı sağlamak hedeflenmektedir. Kendisinin İran kökenli olması, çalışmayı XIX. yüzyıl Osmanlı başkentinde yaşayan Acem topluluğu ile doğrudan ilişkilendirirse de çalışmanın sınırları açısından bu mevzu dışarıda bırakılacaktır.⁵

Tercüme-i Ahvali: Muhalif, Muallim, Müellif, Mütercim

Habib Efendi'nin aile hayatına, gündelik yaşamına ve özellikle kütüphane listesi ile entelektüel dünyasına dair ayrıntıların görüleceği terekesi, biyografisi hakkında zengin ama sınırlı bir malzeme sunmaktadır.⁶ Bu sınırlı malzeme mevcut literatürle birlikte değerlendirildiğinde kıymeti artacaktır.

5 İstanbul'daki İranlılar hakkında bugüne kadar yapılmış en kapsamlı çalışma için bkz. *Les Iraniens* (ed. T. Zarcone-F. Zarinebaf), (İstanbul-Teheran 1993); Yine İstanbul'da Acem bir kitapçının biyografisi ve mesleki faaliyetlerini ele alan son dönemde yapılmış çalışmalardan birisi için bkz. Filiz Dıġıroġlu, *Dersaadet'te Acem Bir Kitapçı: Kitap-fürüş Hacı Hüseyin Aġa*, (İstanbul: Turkuaz Yayıncılık 2014); İstanbul'daki İranlıların merkezi mahiyetindeki Validehan hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Filiz Dıġıroġlu, "İstanbul-Tebriz Ticaret Hattında Validehan (XIX-XX. Yüzyıl)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 31, (2014), s. 69-112; Ayrıca İstanbul'daki ilk Farsça gazete olan *Ahter*'i merkeze alsada İstanbul'daki Acem topluluğunu da içeren son yıllardaki bir çalışma için bkz. Tanya E. Lawrance, *Akhtar: A Persian Language Newspaper Published in Istanbul and the Iranian Community of the Ottoman Empire in the Late Nineteenth Century*, (İstanbul: Libra Yayıncılık 2015). Osmanlı ve İran entelektüellerinin etkileşimi ile ilgili olarak son dönemde yapılmış çalışmalardan birkaçı için bkz. Yılmaz Karadeniz, "İran'da Malkum Han ve Feth Ali Ahundzâde'nin Arap Alfabetesini Deġiştirme Teşebbüsleri (1860-1880)", *History Studies, Enver Konukçu Armaġanı*, (2012), s. 215-226, Enis Erdem Aydın, "Sultan Abdülaziz Döneminde Alfabe Tartışmaları: 'Huruf-ı Mukatta' ve Geç Tanzimat Zihniyeti", *Sultan Abdülaziz Dönemi ve Sempozyumu: Sosyo-Kültürel İlişkiler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2014), I, s. 139-152; Gholamali Pashazadeh, "Müsteşar'ul Devle ve Abdülaziz Dönemi Reformcularından Etkilenmesi", *Sultan Abdülaziz Dönemi ve Sempozyumu: Sosyo-Kültürel İlişkiler*, 3, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2014), s. 155-170.

6 Bu sınırlılığı aşmak için ilk olarak mevcut literatür taranmış, ardından *Neval-i Servet-i Fünûn* gibi dönem kaynaklarındaki biyografik malumata başvurulmuştur. Aynı zamanda metrukatı arasında yer alan, kendi el yazısıyla yazdığı yarım sayfayı geçmeyen biyografisi de değerlendirilmiştir. Daha sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Habib Efendi hakkında bulunan memuriyeti, atama, terfi, maaş bilgileri ve Maarif Encümeni'ndeki görevi ile ilgili belgelerle biyografisi

Mirza Habib Efendi, 1251 (1835/36)'de İsfahan'ın bir köyünde dünyaya gelir. İsfahan'da bir müddet ilim tahsil ettikten sonra memur ve gayet mutaassıb olan babası ile fikri anlaşmazlıklar yaşayınca öğrenim hayatını sürdürmek için Tahran'a gider. Bir süre Tahran'da tahsiline devam eden M. Habib, daha sonra Bağdat'a gidip dört sene boyunca edebiyat, fıkıh ve usul tahsil edip, Tahran'a döner.⁷

Bağdat'tan Tahran'a dönüşünde Nasırüddin Şah'ın amcasının oğlu ile birlikte İran'ı istibdattan kurtarmaya çalışır. Bu esnada sadrıazam sipehsalar Mehmed Han'ı hicv ettiği için İran'dan kaçmak zorunda kalır.⁸ Şah taraftarlarının galebesi üzerine Tahran'dan firar eder ve iki ay Rumiye'de bir Fransız manastırında kalır. Papazların verdiği bir merkep ve 5 lira ile yola çıkan Mirza Habib, düşmanları tarafından takip edilerek yaralanır.⁹ Tabi bu yolculuk esnasında başına gelmeyen kalmaz. Yaralı olarak girdiği Osmanlı topraklarında, İstanbul'a ulaşması biraz zaman alır. Sefir Müşirüddevlü Hacı Mirza Hüseyin Han zamanında İstanbul'a ulaşan Mirza Habib'e İran sefiri iltifat etmemiştir.¹⁰ Bir kaçak olarak 1283'te (1866/67) geldiği İstanbul'da Osmanlı Devleti'ne iltica eder.

---

desteklenmiştir. Maalesef memuriyeti ile ilgili olarak sicil varakasına rastlanılmamıştır. Maarif Nezareti dosyalarında Sicill-i Ahval Reisi'nin Habib Efendi'nin memuriyetlerini soran bir yazışması dışında henüz terceme-i hal varakası ya da hizmet cetveli gibi evraka rastlanmamıştır. "Encümen-i Tefiş ve Muayene azasından Habib Efendi'nin bazı memuriyetleri istifasını havi 21 Şaban 1309 tarihli ve bir numaralı tezkire-i acizi cevabının lütfen bir an evvel işar ettirilmesi babında emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir" BOA, MF SCL 2/19, 28 Zilhicce 1309/24 Temmuz 1892.

Mevcut literatüre kaynaklık eden İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Aşır Türk Şairleri*, c. I, MEB, İstanbul 1969, s. 472-474 ve Ali Alparlan, "Habib Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Bundan sonra *DİA*), c. 14, s. 370-371. Kısa biyografisinin yer aldığı bazı kaynaklar için ayrıca bkz. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, c. IV, Ankara 2004, s. 307-308; *Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. III, s. 440; Vasıflı bir biyografisi için bkz. Şerif, "Habib İsfahani", *Danişname-i Edeb-i Fârisî/6, Edeb-i Fârisî der Anadolu ve Balkan*, Tahran 1383, s. 312-317; <http://www.iranicaonline.org/articles/habib-esfahani> (erişim tarihi 23.01.2015)

7 Habib İsfahani, *Mecmua-i Eşar ve Fevaid*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no. FY 712, s. 42; İnal, s. 472.

8 Bu ifadenin de yer aldığı kendi el yazıtı ile yazılmış tercüme-i hali ektedir. İsfahani, *Mecmua-i Eşar*, 42; Bu biyografi için bkz. EK 1.

9 Süleyman Nazif'in talebi üzerine Habibzâde Kemal Bey tarafından yazılan tercüme-i halinde yer alan bu satırlar için bkz. İnal, s. 472.

10 *Sefername-i Hacı Pirzade*, s. 95.

Arapça ve Farsça bilgisi, entelektüel kişiliği ve sahip olduğu meziyetler İstanbul'da hemen tanınmasına vesile olur ve Sadrazam Âli Paşa'ya takdim edilir. Âli Paşa ve Ahmed Vefik Efendi'nin himayesi ile Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde Arapça ve Farsça muallimliği yapar. İstanbul'a geldikten iki sene sonra Şah'ın adamları Habib'i öldürene para vaadinde bulunur. Oturduğu odanın sahibi olan Ermeni, Acemce bildiğinden keyfiyeti istihbar ve ihbar ederek Habib Efendi'nin kurtulmasını sağlar. Habib Efendi ders verdiği İngiltere sefaretini baş tercümanı vasıtasıyla 15 gün sefarette kaldıktan sonra Osmanlı tabiyetine geçer ve suikasttan kurtulur.¹¹

İstanbul'a geldiği andan itibaren dil dersleri veren Habib Efendi'nin Mekteb-i Sultani'deki hocalığı 12 yıl sürer.¹² Darüşşafaka'nın kuruluşundan itibaren Farsça ve Fransızca derslerini veren Habib Efendi, mülga Lisan Mektebi'nde de muallimlik yapar. İbnülemin'in yazdığı biyografide Ali Suavi vakasından sonra mektepten alınıp Maarif Nezareti'nde Encümen-i Teftiş ve Muayene¹³ azalığına tayin edildiği kayıtlıdır.¹⁴ Encümen azalığı ile son derece kritik bir vazifeye atanan Habib Efendi'nin bu göreve getirilmesi, devlet nezdinde kendisine olan güveni göstermektedir.

Habib Efendi Encümen'deki vazifesinde hem Farsça hem de Fransızcasını kullanmış olmalıdır. Rastladığımız örnekler Fransızca kitaplar ve Fransızcasını kullandığına şahitlik etse de Farsça kitaplarla ilgilendiğine de şüphe yoktur. İncelemek üzere kendisine gönderilen kitaplardan Slav dilinde yazıldığı zannedilen bir kitabın Fransızca olduğunu tespit edip, içeriğinin de sakıncalı olduğuna kanaat getirmiş¹⁵; bunun gibi ciltlerce Fransızca kitaba içerikleri "muzır" olduğu gerekçesiyle onay vermemiştir. Bu kitaplardan bazıları *Tibet histoire de Mubej(?)* (3 cilt), *Tibet histoire* (26 cilt), *Tibet histoire générale* (13 cilt), *Magazine Zuzel Fan(?)*

11 İnal, s. 472.

12 *1310 senesine mahsus Nevsal-i Servet-i Fünûn*, (İstanbul 1311), s. 84.

13 Encümen-i Teftiş ve Muayene hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Birinci, "Osmanlı Devleti'nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, (İstanbul 2012), s. 142-145.

14 Encümen'de görevlendirilmesine dair resmi yazışmalardan 12 Teşrin-i evvel 1298/24 Ekim 1882'de aylık 500 kuruş maaşla Encümen'de Farsça kitapları muayeneye memur olduğu, 25 Kanun-ı evvel 1300/ 6 Ocak 1885'de de Encümen azalığına tayin olduğu anlaşılmaktadır. 9 Eylül 1305/21 Eylül 1889'da padişah iradesiyle memuriyetinden affolunduğu halde 17 Mart 1307/29 Mart 1891'de tekrar 1335 kuruş maaşla Encümen azalığına tayin kılındı. BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (Bundan sonra MF MKT) 145/132, 29 Zilhicce 1309/25 Temmuz 1892.

15 BOA, MF MKT 87/149, 20 Zilhicce 1302/30 Eylül 1885.

ve *Alber[t] Kohen'in tercüme-i halidir*.¹⁶ İçeriğinde “muzır” bir ifade olmadığını tespit ettiği *Monde Illustré, Voyage en Urban* gibi eserlerin gümrük geçişlerine izin vermiş; bu tür Fransızca neşriyatın Osmanlı topraklarında tedavüle girmesini sağlamıştır.¹⁷ Vazifesini ehliyetle yapmış olmalı ki, memuriyeti boyunca nişanlarla ve maaş zamlarıyla taltif edilmiştir.

Encümen azası Habib Efendi'nin memuriyet makamında kademeli olarak rütbe ve maaş zammı aldığı görülmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Habib Efendi'nin rütbe ve maaşının artırılması ile ilgili yazışmalarda İran sefirinin de aktif olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Şah rejiminden kaçan ve artık Osmanlı vatandaşı olan bir İranlı için sefirin talepte bulunması dikkate değerdir. Bu durum İstanbul'da yaşayan Acem topluluğunun kendi aralarındaki basit bir dayanışma örneğinin ötesinde anlamlar ifade etmelidir. İran sefiri “Arapça, Farsça, Fransızca bilen şiir sanatında mahir ve akranlarından üstün” olduğuna inandığı hemşehrisi Habib Efendi'nin terfi etmesini istemiş, bu talebi de padişah tarafından uygun görülmüştür.¹⁸ 1 Ocak 1885'te Habib Efendi'nin çalışkanlığı sebebiyle kendisine rütbe-i salise tevcih edilmiş, 850 kuruş olan maaşı da 1200 kuruşa çıkarılmıştır.¹⁹ 1886 yılının sonlarına doğru Habib Efendi'nin “erbab-ı fazıl ve ehliyetten olması cihetiyle” sahip olduğu rütbenin terfisine karar verilmiştir.²⁰

İstanbul seyahati esnasında Mirza'yı evinde ziyaret eden ünlü seyahatname yazarı Pirzade'ye göre halihazırda Maarif'teki hizmetine karşılık 40 tümen aylık alıyordu. Devlet hizmeti dolayısıyla sabit ve düzenli bir gelirin yanında

16 Bu husustaki örnekler için bkz. BOA, MF MKT 86/73, 87/29, 87/30.

17 BOA, MF MKT 87/74; 87/28.

18 BOA, İrade-i Dahiliye (Bundan sonra İ.DH) 935/74062, 10 Safer 1302/29 Kasım 1884; Kendisi de şair olan sefir Muinülmülk Hacı Şeyh Muhsin Han'ın Mirza Habib'e paye istenmesine aracı olmasında Mirza'nın kendisine yazdığı kasidelerin payı var mıdır? Bu sorunun cevabı tam olarak bilinemese de Mirza'nın kendi el yazısıyla yazdığı biyografisindeki “İran sefirine [Muinülmülk] bazen kaside yazardım ama diğer şairler gibi hediye gözüme yoktu” ifadeleri bu ihtimali düşündürmektedir. Bu ihtimali belki de söylentiyi bertaraf etmek için otobiyografisinde özellikle “hediyeye gözüme yoktu” ifadesini kullanmayı tercih etmiş olabilir. Sefir Muinülmülk'ün 18 yıl süren İstanbul sefaretini ve Sultan Abdülhamid ile olan dostluğu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, mütercim Hakkı Uygur, İstanbul 2006, s. 201-209; Mirza Habib'in Muinülmülk'e yazdığı üç kasidenin birer mukaddimeyle birlikte *Ahter*'de yayınlanması hakkında bkz. Rahim Reis Niya, *İran ve Osmanî der Astane-i Karn-ı Bistum*, I, (Tahran 1328 hş.), s. 513.

19 BOA, İ.DH 937/74233, 14 Rabiülevvel 1302/1 Ocak 1885.

20 BOA, İ.DH 1002/79172, 20 Zilhicce 1303/19 Eylül 1886.

birçok yerde verdiği derslerden elde ettiği nakit para sayesinde maddi olarak rahatı yerinde idi. İranlıların okulunda ders verdiği gibi Muinülmülk'ün sefirliği esnasında Sefarethane'ye de hizmet veriyor ve bu hizmetlerinin karşılığında bir gelir elde ediyordu.²¹ İran'ın İstanbul elçisi Han Melik Sasani de hatıralarında Mirza Habib'in İran okulunda Fars edebiyatı derslerini verdiğini kaydetmiştir.²²

Mizah şairi ve *Hacı Baba-yı İsfehani*'nin usta çevirmeni Mirza Habib İsfehani, 1866'da geldiği İstanbul'da ömrünün sonuna kadar kitap telifi ve basımıyla uğraştı. 27 yıllık İstanbul hayatı boyunca onun evi, İran edebiyatı ve İran meraklılarının merkezi haline geldi. *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı* başlıklı kitabın yazarı Riyâhî'ye göre; Habib, iyi bir araştırmacı, güçlü bir şair, usta ve zevk sahibi bir yazardı. İran'dan uzak kalışı ve hicivlerindeki pervasızlık nedeniyle makamına yaraşan bir şöhrete kavuşamamıştı.²³ Dönemin prestijli mecmualarından *Maarif*, Habib Efendi'nin ilim ve irfanına meth u senalarda bulunduktan sonra Farsça ile alakalı en müşkil meselelerin kendisine müracaatla halledilebileceğini satırlarına taşımıştı.²⁴ Görüldüğü üzere Mirza Habib İsfehani'nin hem İstanbul'daki Acem topluluğu için hayati önem arz eden kurum ve kişiler hem de Osmanlı Devleti'nin merkezindeki kurum ve kişilerden müteşekkil çevresine, İstanbul sefarethanelerindeki dostları da eklendiğinde, son derece renkli ve her kesimle sıkı ilişkiler kuran bir münevver portresi ortaya çıkmaktadır. Osmanlı başkentindeki yoğun işler ve karmaşık ilişkiler ağına rağmen, Debistan-ı İraniyan ve *Ahter*²⁵ gibi Acem topluluğu için önemli kurumlardaki görevlerini hiç aksatmamış, İstanbul'daki hemşehrilerine hizmete devam etmiştir. Ahter'in müdürü Hacı Mirza Mehdi Tebrizi, hem *Ahter*'de hem de Debistan'da birlikte çalıştığı Ağa Han-ı Kirmani²⁶ ve Hüseyin

21 *Sefername-i Hacı Pirzade*, s. 96.

22 Sasani, s. 82; John Gurney, "E.G. Browne and The Iranian Community in Istanbul", *Les Iranians*, s. 155.

23 Muhammed Emin Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçesi Mehmet Kanar, (İstanbul 1995), s. 262.

24 *Maarif*, sene 2, c. 4, nr. 97, s. 289.

25 İstanbul'da yayınlanan ve İran modernleşmesi açısından da önem arzeden *Ahter*'in (1876-1896) sahibi ve mesul müdürü Muhammed Tahir Tebrizi'nin matbaa ve yayıncılık faaliyetleri ile hakkında çok az şey bilinen biyografisine dair son dönemde yapılmış bir çalışma için bkz. Güllü Yıldız, "Osmanlı Matbuatının Farklı Bir Yüzü: Muhammed Tahir Tebrizi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu* (19-21 Ekim 2016, Elazığ), (basılmamış sempozyum bildirisi). (Bildiri metnini benimle paylaşan Güllü Yıldız'a teşekkür ederim.)

26 Şehit şair, yazar ve düşünür Mirza Ağa Han-ı Kirmani 1303/1886 yılı sonlarında İstanbul'a

Danış ile dostluğu, İstanbul'a yolu düşen münevverlerle yakından ilgilenmesi onu, İstanbul'daki Acem topluluğun merkezinde yer alan bir figüre dönüştürmektedir. Gerek Maarif Nezareti'ne bağlı Darüşşafaka ve Galatasaray gibi okullardaki mualimliği gerekse nezaretin merkezindeki Encümen-i Teftiş azalığı esnasında tesis ettiği ilişkiler, kurduğu ahbablıklar kendisine Osmanlı entelektüel/kibar muhitinde son derece müstesna bir yer edindirmiş olmalıdır. *Destur-ı Suban*'ı İran sefiri Emir Nizam Gerusi'nin teşvikiyle hazırlaması ve yine Fransız sefiri Ferte'nin mukaddimesiyle hazırlanan Ubeydi Zakani müntehabatı onun İstanbul sefarethanelerindeki ilişkilerini göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır.

Bir süredir hasta olan Mirza Habib, tedavi için Bursa'ya gider. İstanbul'dan son ayrılışı olacak tedavi maksatlı bu Bursa seyahatinde, 1 Mayıs 1309/13 Mayıs 1893'de vefat eder. Henüz genç denebilecek bir çağda 58 yaşında bu dünyadan göçen Habib Efendi²⁷, Bursa'nın Çekirge semtinde İranîler'e mahsus kabristanına defn edilir.²⁸ Geride üç erkek çocuğunu ve eşini bırakmıştır.²⁹ Tophane'deki Defterdar Ebu'l-fazl mahallesinde ikamet eden Habib Efendi'nin ikinci evliliği Çerkez asıllı İkbal Hanımla'ydı.³⁰ Geride bıraktığı yetimlerden biri, Habib Efendi'den önce terk-i dünya eden ilk hanımı Fatımatü'z-Zehra'dan doğan Mehmed Kemal Bey idi. Diğer çocuklar ise İkbal Hanım'ın dünyaya getirdiği Mehmed Cemal ve Ahmed Celal Beyler idi.

---

gelerek Mirza Habib'e katıldı ve yakalanıp, düşünceleri uğruna hayatını verene kadar bu şehirde telif ve çeviri çalışmalarını yürüttü. Riyahi, age, s. 262; Kirmanî, Adliye veziri Rıza Paşa'nın isteği üzerine merhum Mirza'nın Jil Pilas tercümesini h. 1312'de istinsah etmiştir. Kirmanî'nin istinsah ettiği bu nüsha İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi FY 294 numarada kayıtlıdır.

27 Ehibbâsından Burhanüddini Belhî Efendi şu tarihi söylemiştir: "Ah öldü bülbül-i bağ-ı cinan u can Habib 1310 sene-i hicriyye", İnal, s. 474; vefatı üzerine Servet-i Fünun'da çıkan yazı için bkz. *Servet-i Fünun*, 24 Haziran 1909, c. 5, s. 121, s. 170 (Beni bu yazıdan haberdar eden Turgay Şafak'a teşekkür ederim).

28 Niya, s. 498.

29 Habib Efendi'nin eşi miras taksimatı konusunda "mütevehhim" olduğu için devlet makamlarına müracaat etmiştir. Bu konuda bkz. BOA, MF TLY, 20/63, 28 Şevval 1310/15 Mayıs 1893. Ayrıca gözü yaşlı eş, çocuklarının haklarının korunması noktasında hem miras taksimatında hem de daha sonraki süreçlerde oldukça etkin olmuştur: Habib Efendi'nin vefatından sonra padişahın himmeti ile babasının yıllarca hocalık yaptığı Mekteb-i Sultani'ye kaydedilen 9 yaşındaki Celal Efendi, annesinin ricası ile okul masrafları ve elbise parasından muaf tutulmuştur. Bu konuda bkz. BOA, MF MKT 168/100, 4 Zilkaade 1310/20 Mayıs 1893; BOA, MF MKT 173/15, 18 Zilhicce 1310/3 Temmuz 1893.

30 Mirza Habib, ilk hanımı Fatımatü'z-Zehra Hanım'dan boşanarak Çerkez asıllı olan İkbal Hanım ile evlendi. *Sefername-i Hacı Pirzade*, s. 97.

Fransa hükümeti birçok eseri bulunan Mirza Habib'e, Akademi nişanı ve Paris Cemiyet-i Asyayyesi azası ve fahri muhabiri ünvanını verir.³¹ Farsça dil öğretimine dair teorik ve Mekteb-i Sultani'deki hocalık vazifesi sebebiyle de pratik tecrübelerinden faydalanmak isteyen Osmanlı Devleti, Habib Efendi'yi Farsça ders kitapları hazırlaması için teşvik eder. Telif ettiği *Destur/Düstur-ı Fârisî* adlı sarf ve nahiv kitabından rüşdiye muallimleri ve şakirdânı için satın alınarak belenin Maarif Nezareti'nin ilgili kalemlerinden karşılanması³² ile alakalı evrak, Habib Efendi'nin orta öğretim Farsça dil eğitim kitapları yazması konusunda teşvik edildiğini göstermektedir. *Ahter* gazetesinde pek çok şiiri yayınlanan Habib Efendi'nin ders kitabı mahiyetinde birçok eserinin basılması hem bu konudaki ihtiyacı hem de devletin bu kitaplar için Mirza Habib'e verdiği desteği göstermektedir. *Hulasa-i Rehnümâ-yı Fârisî* (İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1309, II. baskısı 1316'da Karabet matbaasında yapılmıştır) ve *Rehber-i Fârisî* (İstanbul, Kasbar Matbaası, 1310; İstanbul Karabet Matbaası 1314; İstanbul Karabet Matbaası 1318; İstanbul, Babıali Caddesi 38 numaralı Matbaa 1320) adlı kitapları hazırladığı ders kitaplarının başında gelmektedir.³³ Ders kitabı olarak sayılabilecek diğer eserleri şunlardır; *Düstur-ı Sühan* (İstanbul 1289), *Debistan-ı Fârisî* (İstanbul, Mahmut Bey Matbaası, 1308)³⁴, *Rehnuma-yı Fârisî* (İstanbul, Matbaa-i Osmaniye 1309; İstanbul, Matbaa-i Osmaniye 1312), *Düsturçe* (İstanbul, 1293; İstanbul Mihran Matbaası 1300; İstanbul Mihran Matbaası 1303; İstanbul Kasbar Matbaası 1313)³⁵, *Berg-i Sebz* (İstanbul 1304, 1312), *Müntehabât-ı Gülistan* (İstanbul, Mahmud Bey Matbaası 1309).³⁶ Düsturce, yeni farsça okuyanlara

31 *Neval-i Servet-i Fünun*, s. 85; İnal, s. 474.

32 BOA, MF MKT 3/53, 28 Cemaziyevvel 1289/3 Ağustos 1872.

33 *Hülâsa-i Rehnüma-yı Fârisî*'nin ikinci baskısının girişindeki ifadeleri devlet tarafından Farsça ders kitapları hazırlamakla görevlendirildiğinin en açık delilidir: "Mekâtib-i İdâdiye'de tedris olunmak üzere hâlâ nâzır-ı umûr-ı Maarif-i umûmiye (devletlü Zühtü Paşa) hazretlerinin telif ve tedvînini bende-i sermendleri (Habib) kim-nasibe emr ve havale buyurdıkları (Rehnümâ-yı Fârisî) nam kavâid-i Fârisiye risalesinin mekâtib-i rüşdiyye için elverişli olmak üzere bir hülâsasının dahi tertibi müşârunileyh hazretleri tarafından emr buyrulmağla mucebince risale-i marûza ihtisâren yeniden tertib olunarak (Hülâsa-i Rehnümâ-yı Fârisî) isim ve ünvanıyla tevsîm kılındı."

34 Bu eserini Hacı Mirza Hüseyin Şerif'e ithaf eder. Mustafa Çiçekler, "Tanzimat sonrası Türkiye'de Farsça", *Name-i Aşina*, 15-16, (Ankara 2004), s. 94.

35 *Düsturce*'nin Kasbar Matbaası'nda 1313 yılında yapılan dördüncü baskısının kapağında "Daruşşafaka-i İslâmiye'de tedris olunmak üzere (Heyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye) tarafından intihab ve kabul olunduğu" yazılıdır.

36 Alparslan, "Habib Efendi", s. 370-371.

mahsus *Berg-i Sebz* ve *Müntehabat-ı Gülistan*, Daruşşafaka için hazırlanan ders kitaplarıdır. Ali Alparslan'ın Habib Efendi biyografisinde *Müntehabât-ı Ubeyd-i Zâkânî* (İstanbul 1303) de ders kitabı mahiyetindeki eserleri arasında zikredilmektedir.³⁷

Devlet desteğiyle giriştiği ders kitabı yazma tecrübesiyle Mirza Habib İsfehanî, Osmanlı'da Farsça gramer yazıcılığının önderi olmuş ve kendisinden sonra çeşitli düzeylerde yazılan Farsça ders kitaplarını da üslub ve yazıcılık noktasında etkilemiştir.³⁸ Zira Habib Efendi, Farsça'nın gramerini Arapça usulden ayrı olarak ele alıp Farsça gramer kitaplarının tertib ve muhtevasını Arapça eserlerin tercüme ve taklidinden kurtaran ilk kişidir. Ona göre birçok Arapça gramer kitabı vardır; ancak günümüz insanlarına eski usulde bu dilin öğretimi son derece zordur. Kendisinin hazırladığı *Destur-ı Subhan* adlı kitapla Farsça kısa sürede, hızlı ve kolay bir şekilde öğrenilebilecektir. Aynı zamanda bu eser, Fars dilinin kaidelerini anlatan kitaplar içinde “destur” kelimesini isim olarak kullanan ilk kitaptır.³⁹

37 *Türkiye'de Basılmış Farsça Eserler Çeviriler ve İnanla İlgili Yayınlar Bibliyografyası*'nda bu eser *Müntehab-ı Letâif*, İstanbul 1303 Matbaa-i Ebüzziya Tevfik, 129 s. kaydıyla zikredilmiştir. Ancak bu kayıta Mirza Habib Efendi'nin eserle herhangi bir bağlantısı kurulmamıştır. *Türkiye'de Basılmış Farsça Eserler Çeviriler ve İnanla İlgili Yayınlar Bibliyografyası*, (Ankara 1971), s. 80. *DİA*'daki Ubeyd-i Zâkânî maddesinde Ubeyd-i Zakani külliyyâtından “Ahlâku'l-eşrâf, Rişnâme, Sad Pend, Risâle-i Dilgüşâ, Risâle-i Tarîfât, Mellâd u Piyâz ve bazı şiirler”in Fransa'nın İstanbul başkonsolosu M. Ferte'nin mukaddimesiyle Mirza Habib Efendi tarafından Müntehab-ı Letâif (İstanbul 1303) adıyla neşredildiği kayıtlıdır. Hasan Çiftçi, “Ubeyd-i Zakani”, *DİA*, 2012, XLII, s. 16. Ancak söz konusu kitap incelendiğinde mukaddimenin altında mütercim Ferte'nin imzası olduğu görülmüş ve kitabın Mirza Habib Efendi ile herhangi bir bağlantısı olduğuna dair bir kayda rastlanamamıştır. Aynı maddede Zâkânî'nin Osmanlı divan şairleri ve Tanzimat devri yazarlarınca takdir edildiğine vurgu yapıp Ebüzziya Mehmed Tevfik'in Zâkânî'nin sözlerinden seçmeler yaparak bunları Türkçeye çevirdiği (*Müntehabât-ı Letâif*, İstanbul 1303) de kaydedilmiştir. Kanaatimizce iki ayrı kitap olarak kaydedilen kitaplar aynı kitaptır. Madde yazarının doktora çalışmasında ise eser şu şekilde zikredilmiştir: “Zakani'nin mizah türündeki risalelerinin büyük kısmı *Letâyif-i Ubeyd-i Zâkânî* adıyla ilk kez bir arada İstanbul (Ferthe tarafından Ebuzziya Tevfik matbaasında 1886/1303)'da neşredilmiştir. Başında zamanın Fransa İstanbul Başkonsolosu Ferthe ve Mirza Habib İsfehanî'nin birer mukaddimesi de bulunmaktadır.” Hasan Çiftçi, “Ubeyd-i Zâkânî Toplumsal Görüşleri, Ahlak ve Felsefesi”, (Doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, 1996, s. 48.

38 Osmanlı'daki Farsça ders kitapları ve Mirza Habib'in bu kitapların yazarları üzerindeki etkisi için bkz. Riyâhî, s. 250-256; Mirza Habib'in Tanzimat sonrası Türkiye'de Farsça eğitimindeki yeri için ayrıca bkz. Çiçekler, s. 91-95.

39 Çiçekler, s. 92.

En önemli Türkçe eseri İstanbul'da 1305/1888 yılında basılan *Hat ve Hattatan*'dır.⁴⁰ İranlı ve Türk hattatların biyografileriyle hat sanatına dair çeşitli bilgi ve metinlerden meydana gelen eserin sonunda ayrıca bazı meşhur müzehhip ve mücellitler hakkında bilgi vermiştir. Haklarında bilgi verdiği kişilere dair Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerle zenginleştirilmiş olan eserin bir özelliği de İbnü'l-Bevvâb'ın hatla ilgili Arapça *el-Kasîdetü'r-râiyye*'sinin metni ve Türkçe şerhiyle (s. 45-47), Muhammed b. Hasan es-Sincârî'nin *Bidatül-mücevid fi ilmi'l-hat ve usûlih* adlı 135 beyitlik Arapça manzum risâlesini (s. 278-285) ihtiva etmesidir. *Hat ve Hattâtân*'ın baş tarafında hattın ortaya çıkışı, gelişmesi, özellikle Arap hattının menşei ve çeşitleri anlatılmış, bu sanata hizmet ederek onu geliştiren üstatların şeceresi verilmiştir. Eserin iki bölümden meydana gelen biyografi kısmı İran ve Osmanlı hattatlarına ayrılmış, ilk bölümde bilhassa ta'lik, ikinci bölümde sülüs ve nesih yazan hattatlara geniş yer verilmiştir. Ancak Osmanlı hattatlarıyla ilgili bilgilerde yer yer yanlışlıklar vardır.⁴¹

Molier'in *Le misanthrope* adlı piyesini *Terceme-i Misanthrope (Guzâriş-i Merdümkiriz)* (İstanbul 1286 Tasfir-i Efkar Matbaası) adıyla tercüme etmiştir.⁴² James Morier'in *Aventures d'Hajji Baba d'Ispahan* adlı romanını *Hacı Baba-yı İsfahanî* (Kalküta 1905)⁴³ adıyla basmıştır. 1883'te yayınladığı *Çehârgâh* ile 1888'de yayınladığı *Yernâme* adlı manzumelerini İstanbul'da gizlice bastırmıştır.⁴⁴ Rifâa et-Tahtâvî'nin G. Depping'den çevirdiği *Kalâ'idü'l-mefâhir fi garibi avâidi'l-evâil ve'l-evâhir* adlı eserini *Garâib-i Avâid-i Milel* adıyla Farsça'ya tercüme ederek 1303'te İstanbul'daki Ahter Matbaası'nda bastırmıştır. Nispeten ilmi değeri olan ve tashih edip lugat eklediği Ebû İshak Hallâc Şîrâzî'nin *Divân-ı Et'ime-i Bishak* (İstanbul 1302) ile yine mukaddime ekleyerek yayınladığı⁴⁵

40 Bu eseri E. G. Brown'un İran Edebiyatı Tarihi ile ilgili çalışmasında da zikredilmiştir. Brown, *Literary History of Persia (1500-1924)*, (Cambridge: Cambridge University 1930), s. 450.

41 Alparslan, "Habib Efendi", s. 370-371. İbnülemin de Suyolcuzade ve Müstakimzade'nin eserlerinden ve diğer eserlerden özetlenerek yazılan oldukça faydalı bu eserin kendi zamanına ait kısmı muhtasar olduğu ve araştırmadan yazıldığı için barındırdığı yanlışlardan dolayı eleştirmiştir. İnal, s. 475.

42 Brown, s. 459; Söz konusu tercüme Osmanlıca basılan ilk eserdir. Niya, s. 499.

43 A. Alparslan, s. 371. Hacı Baba-yı İsfahanî hakkında bir değerlendirme için bkz. Şerifi, "Sergüzeşt-i Hacı Baba-yı İsfahanî", *Danışnâme-i Edeb-i Fârisî/6, Edeb-i Fârisî der Anadolu ve Balkan*, (Tahran 1383), s. 437-440; Bu kitabın Kalküta'da ruhsatsız olarak 10.000 adet basıldığına dair bkz. İnal, s. 474.

44 Şerifi, "Habib İsfahanî", s. 316.

45 "Kari, Mahmud Nizam Kezdi: *Divân-ı Elbise*. Mukaddime: Habib İsfahanî (İstanbul: Ebuzyiya Matbaası, 1303), 207." *Türkiyede Basılmış Farsça Eserler Çeviriler ve İranla İlgili Yayınlar Bibliyografyası*, (Ankara 1971), s. 61.

Nizâmeddin Mahmud Karî'nin *Dîvân-ı Elbise*'si (İstanbul 1303) araştırmaya dönük çalışmalarıdır.⁴⁶ Bunlara ilaveten yazdığı Manzum Farsça *Mevlid-i Nebevi* ve 60 beyitten oluşan *Tarih-i Âl-i Osman* ile *Jil Pılas [Gil Blas]*'in Farsça tercümesi basılmıştır.⁴⁷ Ayrıca Ayasofya Camii Enderun Kütüphanesi'nin fihristini hazırladığı da kayıtlara geçmiştir.⁴⁸ Bir sayfa bile olmayan sınırlı biyografisini ve seçilmiş şiirlerini kendi el yazısı ile yazdığı mecmua ve müntehabat-ı asar-ı meşahiri içeren diğer mecmuaları İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'ndedir.⁴⁹ Kütüphanedeki evrakı ziyaret eden İran sefiri Han Melik Sasani, *Nevâ-yı Bûse ve Râz-ı Bister* adlı manzumesini Mirza'nın *Divan*'ı içinde gördüğünden bahsetmektedir.⁵⁰

Şiir ve kasidelerini yayınladığı *Ahter*, eserlerinin büyük bir kısmını da tefrika ettiği mecra olmuştur.⁵¹ Bu minvalde *Ahter*'in Mirza'nın eserlerinin ortaya çıkmasında özel bir yeri olduğu muhakkaktır. İlk şiirlerinde mahlasını zikrederken son şiirlerinde mahlas kullanmaktan vazgeçtiğini otobiyografisinde ifade etmiştir.⁵²

46 Mirza Habib İsfehani'nin entelektüel biyografisi açısından *Düstur-ı Suhan*, *Divan-ı Etıme* ve *Divan-ı Elbise* çalışmaları kendisinden Farsça okuyan Avrupalılarla ilişkilerinin bir sonucu ve o dönemin Osmanlı muhitinde mevcut olan yenileşme hareketinin bir işareti olarak da okunmaktadır. Riyâhî, s. 267; 4 günde kendi el yazısı ile istinsah ettiği *Divan-ı Elbise* nüshası metrukatı içerisinde bulunmaktadır. Bu nüsha için bkz. Nizam el-Kari, *Divan-ı Elbise*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no. FY 310.

47 İnal, s. 474; *Neval-i Servet-i Fünun*'da yer alan biyografisinde Türkçe ve Farsça şiir mecmuası ile Jil Blas'ın Farsça'ya tercüme ettiği bir eseri, basılmamış eserleri arasında zikredilmiştir. *Neval-i Servet-i Fünun*, s. 85; Basılmamış bu nüsha için bkz. Losaz Fransevi, *Tercüme-i Zeyl-i Bilas (Tercüme-i Jil Bilas)*, (mütercim Habib İsfehani) İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no. FY 294; *Sergüzeşt-i Jil Blas* adlı romanın Mirza Habib İsfehani'ye nisbeti hakkındaki tartışma için bkz. Şerifi, "Sergüzeşt-i Jil Blas", *Danişname-i Edeb-i Fârisî/6*, *Edeb-i Fârisî der Anadolu ve Balkan*, (Tahran 1383), s. 440-441.

48 Şerifi, "Habib İsfehani", s. 316.

49 İnal, s. 474. Bu kayıтта Mirza'nın metrukatının Kütüphane-i Umumi'de olduğu işaret edildiğinden öncelikle söz konusu eserleri Beyazıt Devlet Kütüphanesi Nadir Eserler kısmında aradık ve fakat bulamadık. Bu eserlere İ. Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazma Eserler bölümünde tesadüfen rastladık. Mirza Habib'in Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki bütün eserleri, Rıza Paşa koleksiyonu başlığı olarak kayıtlıdır. Bu durumun tek istisnası ise Habib İsfehani'nin Talik hattı ve müellif eliyle yazılan FY 712 numaradaki "Mecmua-i Eşar ve Fevaid" adlı eseridir. Bu eser Halis Efendi Kütüphanesi koleksiyonundan Nadir Eserler'e başışlanmış görünmektedir.

50 Şerifi, "Habib İsfehani", s. 317.

51 Niya, s. 499-500, 513.

52 Başlarda "Destan" mahlasını kullanmıştır. Bkz. Habib İsfehani, *Mecmua-i Eşar ve Fevaid*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no. F 712.

İbnülemin'in ifadesiyle "Türkçe nazımları Acemce nazımları derecesinde değildir, biraz acemicedir".⁵³

Mirza Habib İsfehani'nin Metrukatı

Tophane'deki Defterdar Ebu'l-fazl mahallesinde ikamet eden Habib Efendi, 1 Mayıs 1309/13 Mayıs 1893'te Bursa'da vefat ettiğinde, varisleri büyük oğlu Mehmed Kemal, eşi İkbâl Hanım ile diğer çocukları Mehmed Cemal ve Ahmed Celal Beylerdi. Terekenin düzenlenmesi, eşyaların satış işlemlerinin gerçekleşip mirasın taksim edilmesi; Habib Efendi'nin vefatından kısa bir süre sonra tamamlanmıştır. Terekenin sonundaki 2 Temmuz 1893 tarihi, Mirza Habib'in vefatından bir buçuk ay gibi kısa bir sürede düzenlendiğine işaret etmektedir. Eşya ve kitapların satıldığı 3 Eylül 1893 tarihi ise miras işlerinin vefatından 3,5 ay sonra tamamlandığı ve varislere haklarının teslim edildiğini göstermektedir. Esasen bu kadar hızlı miras taksimi yapılmasının sebebi; Mirza'nın ardında bıraktığı iki küçük çocuğun hakkının gözetilmesi için Kadı'nın terekeye hemen el koyması olmalıdır.⁵⁴ Ayrıca Mirza'nın herhangi bir gayrimenkulünün ve alacak-verecek kabilinden borç ilişkilerinin olmaması da terekenin hızla taksim edilmesini kolaylaştırmış görünmektedir.

İstanbul'a geldiği andan itibaren hem özel dersler verip hem de devlet okullarında hocalık yaparak iâşesini temin eden Habib Efendi, memuriyetinin son on beş yılında Maarif Nezareti Encümen azalığı yapmıştır. Miras hesaplamaları yapılırken Darüşşafaka ve diğer Maarif birimlerinden maaş alacakları tahsil edilmiştir. Habib Efendi'nin miras olarak büyük miktarda nakit para ve eşya bıraktığı görülmüş ancak gayrimenkul kaydına rastlanmamıştır. Miras taksimatı iki aşamalı gerçekleşmiş, ilk önce nakit para daha sonra da eşyaların satışından elde edilen gelir varislere paylaştırılmıştır.

⁵³ İnal, s. 474.

⁵⁴ Kanuna göre, varisler arasında yetim, gaib, mefkud ve mecnun gibi reşit olmayan kişilerin bulunması durumunda kadınlar talep olmaksızın mirasa müdahale edeceklerdir. Toplumun himayeye muhtaç kesimlerini korumayı hedefleyen kanunun uygulanmasına her dönemde özen gösterildiği rahatlıkla ifade edilebilir. Belgelerde 'tahriri mucib' tabir edilen bu grup terekeler ve diğer terekeler ile Osmanlıların miras paylaşımını niçin mahkemeye taşıdıkları ve miras konusunda hukuki yolları kullanma eğilimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Bozkurt, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)" (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011).

Habib Efendi'nin mirasının %63'ünü bankadaki nakit parası, %29'unu kitaplarının satışından elde edilen gelir ve %8'ini de şahsi eşyalarının satışından elde edilen gelir oluşturmaktadır.⁵⁵ Banka hesabındaki yaklaşık 55.000 kuruşluk nakit, dönemi için ciddi bir servete tekabül etmekteydi.

Habib Efendi'nin Encümen azalığı maaşına 5 Teşrin-i sani 1302/ 17 Kasım 1886'da yapılan 135 kuruşluk zamla birlikte 1335 kuruşa çıkan maaşı⁵⁶ vefat ettiği tarihe kadar sabit kalmıştır.⁵⁷ Carter V. Findley'in Osmanlı memurlarının toplumsal tarihini incelediği çalışmasında, 1890'larda bir Osmanlı memurunun aylık ortalama 1000 kuruş maaş ile rahat geçindiği kaydedilmiştir.⁵⁸ Şu durumda Habib Efendi, tipik bir Osmanlı kalemiye mensubu kadar maaş almış ve ailesini geçindirmiştir.

Tereke kaydına göre Kredi Lyon Bankası'nda [Banque Crédit Lyonnais] hesabı olan Habib Efendi'nin vefat ettiğinde Maarif Nezareti'nden ve Darüşşafaka'daki muallimlik maaşı hesabından birikmiş alacakları mevcuttu.⁵⁹ Mahkeme payları düşüldükten sonra kalan 52.636 kuruşluk nakit parası, eşyalarının satışından elde edilen 7.285 kuruş⁶⁰ ve kitaplarının satışından elde edilen 24.787 kuruşluk gelire, biriken maaşları ve büyük oğlundaki nakdi de eklendiğinde elde edilen miktardan, mahkeme kaydı, dellaliye parası, harç pulu gibi masraflar düşülerek hesaplama yapılmıştır. Mirastan İkbâl Hanım'a 11.368 kuruş, çocukları Mehmed Celal ve Ahmed Celal Beylere 24.851,5'er kuruş, Mehmed Kemal Bey'e ise kardeşlerinden biraz daha fazla 26.525,5 kuruşluk bir hisse düşmüştür. Netice itibarıyla Mirza Habib'in 19. yüzyılın sonlarında, İstanbul'un zenginleri arasında

55 Bu hesaplama mahkeme kayıt ücreti, dellaliye masrafı ve harç pulu gibi rutin masraflar düşüldükten sonra elde edilen miktar üzerinden yapılmıştır.

56 BOA, MF MKT 145/132, 29 Zilhicce 1309/25 Temmuz 1892.

57 BOA, Babiali Evrak Odası (Bundan sonra BEO) 207/15458, 08 Zilkaade 1310/24 Mayıs 1893.

58 Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1996, s. 347.

59 Osmanlı bürokrasisinde 1838'de başlatılan maaş sistemi ve geciken, biriken memur maaşları hakkında ayrıntılı bilgiler veren Carter V. Findley, Sadrazam Hayreddin Paşa'nın terekesi örneğinden hareketle "gecikmiş maaş ödemeleri vefat eden kişinin terekesinde sayılabilecek kadar büyük olabiliyordu" ifadelerini kullanmıştır. Findley, s. 324. Makaleye konu olan Encümen azası Habib Efendi'nin terekesindeki maaş alacakları, bu kanaati doğrulamakla birlikte artık sıradan bir memurun terekesinde de maaş alacaklarının belirtilmesi, "gecikmiş maaş"ın normalleşen bir olguya dönüştüğüne işaret etmektedir.

60 Terekede yazılan rakam esas alınmıştır.

sayılabilecek neredeyse 90.000 kuruşluk hatırı sayılır bir servet bıraktığı rahatlıkla söylenebilir.⁶¹

XIX. Yüzyıl İstanbulu'nda Bir Acemin Hanesi: Mirza Habib Ne Giyer, Nasıl Bir Evde Yaşardı?

Habib Efendi'nin satılan şahsi eşyalarının listesi, yaşam standardı hakkında bazı ipuçları verdiği gibi zevkleri ve tercihlerini de anlamayı sağlayacak bir takım bilgileri içermektedir. Çünkü bu eşyalar XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul'da yaşayan bir İranlı'nın gündelik hayatta ne giyip kuşandığından, evinde otururken, çalışırken ya da uyurken ne tür eşyalar kullandığına, evini nasıl tefriş ettiğine hatta mutfağında neler kullandığına dair zengin bir malzeme sunmaktadır.

Mirza hem Osmanlı kalemiye sınıfına mensup bir memura hem de Osmanlı kibar muhitlerine yaraşır biçimde gardrobunda epeyce takım elbise ve kıyafet bulundurmaktadır. 4'ü kırmızı renkte olmak üzere 7 adet pantolonu; ikisi çukadan olmak üzere 8 yeleği; 4'ü Avrupaî, 6'sı beyaz olmak üzere 10 gömleği; çukadan 1 adet redingot ile 1 adet setresi ve 2 de kumaşı belirtilmeyen setresi ile toplam 5 adet uzun ceketini kalemdeki görevine ya da okullardaki muallimlik vazifesine giderken giyiyor olmalıydı. Eğer bu takım elbiselik kıyafetler, mevsimlere göre yazlık ve kışlık diye ayrılmıyorsa neredeyse haftanın her günü farklı bir takım elbise giyebilecek evsafa bir dolapla karşı karşıyayız. Havanın soğuk günlerinde kullandığı 3 paltosundan biri kırmızı renkli diğeri kastor denilen kürkten imal edilmişti. Yine kastor kaputu, sakoya kaplı samur kürkü ve çukaya kaplı köhne cild kafa kürkü onu soğuktan korumaya yarayan dış kıyafetleriydi. Serin günlerde ise pardesüsü ile bütün vücudu örten uzun ve kolsuz bir üstlük olan maşlahını kullanıyordu. Her ne kadar modern takım elbiseler giyse de terekedeki İrankâri maşlah kaydı, İranî zevklerini devam ettirdiğini ve kimliği ile uyumlu üst kıyafet tercihlerinde bulunduğunu gösterir. Samur kürkleri ve kastor kaputları varlıklı kimselerin gardroplarında eksik olmayan kıyafetler olduğuna göre Mirza'yı gündelik kıyafetleri itibarıyla yaşam standardı yüksek biri olarak değerlendirmek gerekir. Yine pahalı ve kıymetli saatler taşıyor olması hem varlıklı hem de zevk sahibi birisi olduğunun ispatıydı.

61 İstanbul terekelerinden Osmanlı'da maddi kültür değişimini ele alan Fatih Bozkurt, tezinin servet dağılımını incelediği bölümünde 1873-74 yıllarında 15.000 kuruşun üstünde serveti olanları zengin kategorisinde değerlendirmiştir. Bozkurt, s. 102.

Mirza'nın gardrobunda dış kıyafetler bakımından görünen zenginlik ev kıyafetlerinde de kendini göstermektedir. 2 fanila gömleğini, evde halı dışındaki yerlere basmak için kullandığı bir çift terliğini, belki de gecelik olarak kullandığı 2 entarisini, uyurken ya da evde otururken kullandığı 1 başlığını, 3'ü renkli olmak üzere 4 hırkasını, 3'ü İrankârî olmak üzere 4 çift çorabını, iç çamaşırı olarak kullandığı 11 adet donunu evindeki 2 köhne sepet sandığa koyarak ya da 2 bohçaya sararak muhafaza etmekteydi. Elbette Mirza'nın evinde bahsedilen bohçalar ve sepet sandık⁶² dışında kıyafetleri, yatak takımlarını ya da evde kullanılan gündelik eşyaları saklamak için başka mahfazalar da vardı. İşte Mirza'nın metrukâtı arasında görülen "harar"⁶³ bunlardan biriydi. Yazı takımlarını belki de kıymetli saatlerini muhafaza ettiği bir adet abanoz çekmece de mahfazalar arasında sayılabilir. 45 kuruş ile terekede yerini alan abanoz çekmecenin fiyatı sanatlı ve kıymetli bir çekmece olduğunu düşündürmektedir.

Eskiden konak ve hanelerde bulunan aynalar, en önemli tezyinattan biri idi. Hanımlar aynaların yardımıyla giyinip süslandıkları gibi, erkeklerde sarık sarmak, sarığı düzeltmek, elbiselerinin arkadan duruşlarını gözden geçirmek için aynaya ihtiyaç duyarlardı. Ayrıca büyük ve müzeyyen aynalar sahibinin kudret ve zenginlik derecesini gösterdiği gibi itibarını da artırırdı.⁶⁴ Mirza gibi gardrobu zengin birisinin de evinde bir aynasının olması çok tabiidir. Nitekim terekesinde büyüklük ya da sanatlı olup olmadıklarına dair bilgi verilmeyen 2 ayna kaydı yer almıştır. Aynalar dışında yaz sıcaklarında serinlemek için kullandığı 3 adet yelpazesi de terekede dikkat çeken eşyalardandır.

72 kuruş değerindeki 4 İrankârî pencere perdesi, 54 kuruş değerindeki 8 pencere perdesi, 15 kuruş değerindeki İrankârî pencere perdesi ile fiyatı belli olmamakla birlikte 5 perde⁶⁵, yine fiyatı belli olamayan ancak diğerleri kadar pahalı

62 Dışı sepet örülerek meşin kaplanmış bir sandık türüdür. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, haz. Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1995), I, s. 200.

63 "Bir evden diğerine taşınırken içine yatak takımları basılan ve aşağıdan yukarıya kadar deriden, yukarısı kıl, çuvaldan büyük geniş hararlar..." Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet*, s. 200.

64 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet*, s. 206.

65 Terekede bir odanın tefrişatında kullanıldığı anlaşılan eşyaların fiyatların toplam bedelinin kaydedildiği görülmektedir. Bu eşyalar arasında yer alan 5 pencere perdesinin birim fiyatı belli olmamakla beraber odadaki 2 ot dolu minder, 1 şilte, 1 ihram makad, 7 yastık, 2 yüz yastığı, 7 gaz lambası, 3 sürahi, 2 bardak, 2 saksı, 3 sandalye ve 1 de ayna ile birlikte 300 kuruş değerinde oldukları kayıtlıdır.

olmadığı anlaşılın 4 pencere perdesi⁶⁶ büyük ve ferah bir evde belki de iki katlı bir konakta oturduğunu düşündürmektedir. Pencere perdeleri hane mahremiyetini dışarı karşı sağlarken terekede 28 kuruş fiyatı ile kaydedilen kapı perdesi ise hane içinde oda mahremiyetini temin ediyor olmalıydı.

Alafranga beslenme kültürünün önemli araç-gereçlerinden olan çatal-bıçak ikilisi, XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren müslüman Osmanlı elitinin evlerinde de iyiden iyiye görülmeye başlamıştı.⁶⁷ Mirza'nın evindeki sofraya düzenin bir parçası olduğu anlaşılın çatal-bıçak ikilisi, sadece yabancı misafirleri ağırlarken bulunduğu kutudan veya çekmeceден çıkarılıyor olamazdı. 10 adet maden kaşık, 8 adet çatal, 10 adet bıçak ve "10 kaşık ma' hırdavat" şeklinde terekeye yansıyan servis takımlarının nicel verileri, Şarka mahsus üretimler olduğunu düşündürmektedir.⁶⁸ Çünkü batıya mahsus servis takımlarında 12 adet, doğuya mahsus "düzine"de 9-10 adet olurdu. Alafranga servis takımlarına sahip olsa da yemeklerini masa yerine yer sofrasında yemeyi tercih ettiğini düşünmemize sebep, terekesinde herhangi bir masa kaydı bulunmamasıdır. Mirza'nın satılın eşyaları arasındaki 6 adet hezârâne [renkli?] sandalyenin bir takım olduğu ve masa etrafında kullanıldığı ilk akla gelen ihtimal olsa da terekede masa kaydının olmaması, bu renkli sandalyelerin terekedeki diğer sandalyeler gibi müstakil kullanıldığını düşündürmektedir. Terekedeki 1 adet tahta sandalye ile herhangi bir özelliği belirtilmeyen 3 sandalye de Mirza'nın evinde farklı amaçlarla kullanılıyor olmalıydı.

Alafranga kültüre açık birisi de olsa Mirza, ev eşyası tercihlerinde büyük oranda Şarklılığını muhafaza etmiştir. Birisi 6 yan yastık diğeri 7 yan yastıkla beslenen makadlar evin iki odasının ana oturma aksamını oluşturmaktadır. İstanbul'daki birçok müslüman hanesinde olduğu gibi Mirza'nın evinde de bu makadların üzerine ihram adı verilen örtüler serilir, şiltelerde ve minderlerde oturulurdu. Terekesinde hem yatmaya hem de üzerine oturmaya yarayan 7 şiltenin 3'ü pembe

66 Tereke katipleri genelde her eşyayı tek tek kaydederken bazen kolaylık olsun diye eşya grupları oluşturup eşyaları tek tek fiyatlarını ise toplam olarak kaydederdiler. İşte böyle bir eşya grubu arasında yer alan 4 pencere perdesinin birim fiyatı belli olmamakla beraber odadaki 2 minder, 6 yastık ve 1 makadın da dahil olduğu eşya grubunun 40 kuruş değerinde oldukları kayıtlıdır.

67 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Bozkurt, "Sofrada Çatal-Bıçak Kullanımı yahut Osmanlı Sofra Âdâbının Değişimi", *Kültürümüzde Adab-ı Muâşeret*, haz. Azmi Özcan (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2015), s. 27-37.

68 Feketenin 16. yüzyılda bir Türk efendisinin evini anlattığı çalışmasında batıya mahsus servis takımlarının 12 adet, doğuya mahsus "düzine"de 9-10 adet olduğunu ifade etmiştir. Fekete Lajos, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", çev. M. Tayyip Gökbilgin, *Belleten*, XLIII/170, Türk Tarih Kurumu: Ankara 1979, s. 470.

renkli, biri tüylü şilte olarak kayıtlara geçmiştir. Yine terekede bir kısmı otla doldurulmuş 9 minder ile 3 tane erkan minderi kaydı Mirza'nın evindeki oturma düzeninin mobilyalar değil de doğuya mahsus oturma eşyalarıyla sağlandığını gösterir. Mirza Habib'in yatak odasında yer yatağı kullanması, Şarka mahsus eşya tercihini sürdürdüğünü göstermektedir. Terekedeki 1 yün döşek dışında yer alan 7 şilteden kaç tanesinin yatak olarak kullanıldığını bilemesek de 5'i renkli, 3'ü İrankârî olan yorganları, başta Mirza olmak üzere hane halkının diğer üyeleri de geceleri kullanıyor olmalıydı. Yorgan sayısına bakıldığında Mirza Habib'in beş kişilik hanesindeki dokuz yorganın bir kısmının misafirler için ayrıldığını ve misafir yorganı olarak kullanıldığını düşünmek yanlış olmaz.

Terekede 1 adet şamdan kaydının yanında 7 adet gaz lambası kaydedilmesi, Mirza Habib'in ev aydınlatmasında mumdun ziyade gaz lambası tercih ettiğini göstermektedir. Bu gaz lambalarından en azından biri, Mirza ertesini gün vereceği derse çalışırken, bir sonraki *Ahter* nüshası için makale hazırlarken, kitap telif ederken ya da tercüme yaparken yanıyor olmalıydı. Diğer lambalar akşam yemeğine çağrılan misafirleri ağırlarken misafir odasında, hane halkı ile gece sohbetleri yaparken oturma odasında, yer yatakları sererken yatak odalarında bazen de akşam kahveleri hazırlanırken mutfakta kullanılıyor olmalıydı.

Mirza'nın evinde kışları ısınmak için kullandıkları sarı mangal, Osmanlı kibar muhitlerinde tercih edilen Süleymaniye işi veya Selanik mamulâtı sarı mangallardan biri olabilirdi.⁶⁹ 300 kuruş fiyatıyla kaydedilen bu sarı mangal, terekedeki 800 kuruşluk tepegöz altın saat, 470 kuruşluk Şarkköy kilimi, 451 kuruşluk çalar altın koyun saatinin ardından en pahalı dördüncü ev eşyasıdır. Osmanlı hanelerinde kullanılması pek tabii ve zaruri sayılabilecek eşyalardan biri olan seccadelerin birçok türü vardır. İşte muhterem misafirlere serilmek üzere evlerde bulundurulmuş zarif ve sanatlı seccadelerden biri de Kırşehir seccadesiydi⁷⁰ ki Mirza Habib'in eşyaları arasında bir adet mevcuttu. 179 kuruşluk değeri ile evdeki lüks eşyalar arasında sayılabilecek Kırşehir seccadesi saygın misafirlere çıkarılırken hane halkı namaz kılarken daha mütevazî olan postu kullanıyor olmalıydı.

Abdülaziz Bey, Osmanlı konaklarında kısa sedir üzerine ipek yüzlü bir minder, önüne konmuş rahle, gerektiğinde yakmak için bir çift kısa bronz şamdan,

69 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet*, I, 164; Konaklardaki vazifelilerden biri olan kitapçı efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. aynı eser, s. 175-176.

70 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet*, s. 198-199.

bir yazı takımı, yerde kitapçı efendiye mahsus bulunan minder ve duvar önlerindeki camlı dolaplarda ev sahibinin şahsi malı olan nefis kitapların oluşturduğu kütüphane odalarından bahseder.⁷¹ Mirza'nın terekesinde yer alan 2 hokka, 1 devat ve 1 rihdandan oluşan 39 kuruşluk yazı takımı, 162 kuruş değerindeki camlı kütüphane, 56 kuruşluk kitap rafı ile minderler Osmanlı konaklarındaki kütüphane odalarından farksız bir odayı gözümüzde canlandırıyor. Mirza'nın 1 adet yazıhanesi ve 24 kuruş değerindeki küresinin de kütüphane odası eşyaları arasına girmesi, Osmanlı konaklarındaki sıradan bir kütüphane odası aksamından daha gösterişli bir kütüphane odası ile karşı karşıya olduğumuzu düşündürmektedir.

“Hem hoş hem de kibarâne bir eğlence olan” satranç oyununa Mirza Habib de düşkün olmalıydı ki evinde bir satranç takımı bulunduruyordu. Satranç dışındaki zevklerinin başında herhalde kıymetli saatlere sahip olmak gelmektedir. Çünkü terekesi küçük çapta koleksiyon oluşturacak evsafa saate sahip olduğunu kanıtlamaktadır. En kıymetli parçası 874 kuruşluk kordonlu altın saat olan bu koleksiyonda, 800 kuruşluk tepegöz altın saat, 451 kuruşluk çalar altın koyun saati ve 99 kuruşluk gümüş saat de bulunmaktaydı. Osmanlı ahalisi servetlerine, yaşlarına, cüsselerine göre altın, gümüş, savatlı köstekli, kordonlu, kimi neredeyse bir kaplumbağa yavrusu kadar büyük ve tombul, kimi küçük ve yassı bir ‘koyun saati’ taşımaktan hoşlanıyordu.⁷² Saatin bir prestij ögesi olarak kullanımının yaygın olduğu bir dönemde Mirza'nın altın ve gümüş kıymetli saatleri olması lüks yaşam standartlarına sahip olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Mirza Habib'in saat ve satranç kadar silah merakı olduğu da anlaşılmaktadır. Terekesindeki 131 kuruş değerindeki revolver takımını 121 kuruşluk bir diğer rovalveri ile 40 kuruşluk cep revolveri takip etmektedir. Silah merakı ya da silaha sahip olma isteği, biyografisinde ayrıntılı biçimde anlatılan İran'dan Osmanlı Devleti'ne sığındığı kaçış hikayesiyle birlikte düşünüldüğünde anlamlı görünmektedir. Habib Efendi'nin metrukâtı arasında dikkati çeken İrankâri eşyalar (yorgan, kilim, perde, maşlah, çorap, sahan) ise Habib Efendi gibi yurdundan uzakta yaşamak zorunda kalan birinin evinde olması yadırganmayacak eşyalardır.

Mirza'nın terekesindeki gündelik eşyaları ile kitaplarının satışı maddi olarak karşılaştırıldığında servetinin büyük kısmını kitaplarının oluşturduğu görülmektedir. Kitaplığın satışından elde edilen meblağ, şahsi eşyaların satışından elde

71 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet*, s. 165.

72 Koyun saatleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Şinasi Acar, *Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesneleri*, (İstanbul: Yem Yayın 2011), s. 403-406.

edilen meblağın neredeyse dört katı büyüklüğündeydi. Şahsi eşyalarının satış fiyat aralığına bakıldığında en yüksek fiyatta 874 kuruş değerindeki kordonlu altın saat yer alırken en düşük fiyatta mutfak araç gereçlerinden 5 kuruşluk bıçağın listede yer aldığı görülmektedir. Yazma kitaplar ile kıymetli hat levhalarının yer aldığı kitaplığının satış fiyatı aralığına bakıldığında ise en yüksek meblağı 3300 kuruşla bir ‘talik kıta’nın, en düşük fiyatı ise 8 kuruşla bazı Fransızca kitapçıların aldığı görülmektedir.

Mirza Habib’in Entelektüel Hazinesi: Bezzazistân-ı Atik’te Satılan Kitaplığı

Makalenin başında da belirtildiği gibi ünlü sefername yazarı Muhammed Hacı Pirzade’yi Hacı Mirza Hasan Han’la birlikte bir akşam evine davet eden Mirza Habib, sadece güzel bir akşam yemeği değil ardından muhteşem kitaplardan oluşan bir kütüphane ziyafeti de vermiştir. Misafirlerin hayranlıkla izlediği, murakkalar, kitaplar ve eşyalardan oluşan bu zengin koleksiyonun tamamı ya da bir kısmı, Mirza’nın vefatının ardından terekesi dahilinde satışa çıkarılmıştır. Satılan kitaplara bakıldığında esasen şahsi kullanım için biriktirilen bu kitaplığın, dönemine göre zengin sayılabilecek bir koleksiyonu barındırdığı görülmektedir. Mirza Habib’in edebiyatçı kimliğinin doğal bir neticesi olarak; koleksiyon temelde edebiyat, hususen de Fars dili ve edebiyatı eserlerinden müteşekkil bir koleksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu koleksiyonun değerli yazmaları başta olmak üzere tüm kitapları Bezzazistân-ı atik’te satışa çıkarılmıştır.⁷³ Başkentteki ticari hayatın önemli merkezlerinden Bezzazistân-ı atik’te tereke satış işleminin gerçekleşmesi tesadüf değildir. Bezzazistân özellikle yetim mallarının muhafazasında ve işletilmesinde merkezi bir noktada yer almaktaydı⁷⁴ ve varisleri arasında yetimler bulunan Mirza’nın terekesi de bu sebeple Bezzazistân-ı atik’te satışa

73 Osmanlı üst düzey bürokrat ve memurlarına ait kitap terekelerinin Sahaflar dışında da satılması bahsinde ilk defa bu terekeye işaret eden İsmail E. Erünsal’dır. İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, (İstanbul: Timaş Yayınları 2013), s. 308.

74 Mirza’nın terekesindeki ifadeler Osmanlı’da yetimlerin miras hakkının nasıl bir titizlikle korunduğunun ve yetim mallarının satışında Bezzazistan’ın önemli bir merkez olduğunu bir kez daha göstermektedir: “... akçe vasi-i mumaileyh marifeti ve marifet-i şer’le bir tahta sandığa mevzu’an ve memhûren li-ecli’l-hıfz Bezzazistân-ı atika emaneten irsâl olduğu...” Kismet-i Askeriye Mahkemesi, 1940 numaralı defter, s. 74; Yetim mallarının muhafazası ve işlettilmesinde Bezzazistan’ın rolü ile bedestende kassamlığa ait veyahut yetimlerin sandıkları için kullanılan özel mekanlar olması hakkında bkz. Bozkurt, s. 216-217.

çkarılmıştır. Bu durum Mirza'nın kitaplarının neden Sahaflar çarşısı dışında müzayedeye tabi tutulduğuna da açıklık getirmektedir.

İstanbul'da yaşayan bir XIX. yüzyıl münevverinin terekesindeki kitap rafları ve camlı kütüphane de kütüphanesinin bir parçası olarak addedilip kaydedilmiştir. Yaklaşık çeyrek asırlık bir dönemde oluşturulan bu koleksiyonda; bol miktardaki yazı levhası ile devat, hokka, rıhdan gibi malzemeler ayrıca dikkat çekmektedir. *Hat ve Hattatân*'ın yazarından beklenebileceği gibi kitaplığında bol miktarda murakkaalar, başta Abadî ve pembe renkli olmak üzere hattatlara mahsus birçok kağıt cinsi bulunmaktadır. Daha çok hat sanatına ilişkin albüm olarak rastlanan murakkalardan terekede ikisi talik hatlı olmak üzere 5 adet ve 2 'kıta' murakka bulunmaktadır. Ayrıca murakka yapılmak üzere kullanılacak bir miktar murakka evrakı da tereke kayıtlarında yer almaktadır.⁷⁵ Mirza'nın kütüphanesinde fiyatları itibariyle içlerinde sanatlı veya oldukça süslü olduklarını düşündüren bazı kitap kapları da dahil toplam 45 tane kitap kabı mevcuttur.

Şiir ve hatta özel merakı olan Habib Efendi'nin kütüphanesinde *Ateşgede* gibi şuara tezkirelerine rastlamak oldukça sıradandır. Kitaplığın çoğunluğunu *Hafız Divanı*, *Bostan*, *Mesnevi-i şerif* gibi Fars edebiyatının klasik denebilecek eserleri oluşturmaktadır. Fars edebiyatında belagata dair yazılmış en eski eserlerden biri olan Reşidüddin Vatvat'ın *Hadaiku's-sihr*'i ya da İran şiir tarihinin ana kaynaklarından biri olan *Mecmau'l-Fuseha*'yı Mirza Habib İsfehâni'nin kütüphane raflarında görmek hiç de şaşırtıcı değildir. *Mantiku't-tayr* gibi birçok tasavvuf kitabının yer aldığı kütüphanede çeşit çeşit tarih ve ahlak kitapları ile seyahatnameler yer almaktadır. Coğrafyaya meraklı olan Habib Efendi'nin kütüphanesinde bu ilginin nişanesi olarak bir küre de bulunmaktadır. Habib Efendi'nin kütüphanesinde *İnşa-i kaymakam* gibi kitapların varlığı yazı ve inşa mecmuaları türü ile ilgilendiğini göstermektedir. Eskiden her evde bulunan ve işlemeli kumaş kesişi içinde duvarda asılı duran mushaflar evlerin demirbaşı olarak addedilirdi. Bu mushafların yanı sıra ünlü hattatların elinden çıkma sanatlı mushaflar da vardı ki Mirza'nın kütüphanesinde Yakuti hattıyla yazılmış 995 kuruşluk mushaf ile 395 kuruşluk küçük boy mushaf bunlardan biriydi. Yazma divanların yüksek fiyatlarının yanı sıra tek başına 1500 kuruşa satılan *Divan-ı Emir Hüsrev Dihlevi* ise listedeki en pahalı kitap olarak dikkati çekmektedir.

Farsça muallimliği ve ortaöğretim Farsça ders kitapları hazırlayan bir müellifin elinin altında bulunması gereken Farsça/Türkçe divanlar, Fars edebiyatından

75 Murakkaa ve yapım süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Acar, s. 191-194.

seçme metinler ve sözlüklerden oluşan kütüphane sadece Şark dillerine mahsus değildir. Kitaplıktaki Fransızca neşriyat ve sözlükler, Mirza'nın Batı dillerine özellikle de Fransızca'ya olan ilgisinin nişanesidir. 50 kuruşa satılan Arapça'dan Fransızca'ya lugat, 3 ciltlik Fransızca Kamus'un yanı sıra Bianchi sözlüğü dikkati çeken diğer bir eserdir. Kitap listesinde Bianchi sözlüğünün dört kere muhtelif ciltlerde kaydedilmesi, sözlüğün fasiküller halinde olduğunu düşündürmektedir. Terekede yer alan birçok Fransızca kitabın adı ya da içeriği ile ilgili herhangi bir tanımlama yapılmadığı için kitaplığın Batı menşeli kitapları muğlak kalmaktadır.⁷⁶ İşte terekedeki Fransız Millet Kütüphanesi adıyla zikredilen, 20 kuruş değerinde ve 23 adet olarak kayıtlara geçirilen ibare bu duruma güzel bir örnektir. Terekedeki ibareden içeriği tam olarak anlaşılmasa da nüsha çokluğu, Fransız Milli Kütüphanesi kataloğu ya da broşürü gibi birşeyler olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu ihtimal doğru kabul edilirse Mirza'nın Fransızca neşriyata ilgisinin boyutları da bir adım öteye götürülebilir.

İstanbul'da ardarda senelerde neşrettiği *Divan-ı Et'ime* ve *Divan-ı Elbise*'nin orjinal birer nüshası da kitaplığında bulunmaktadır. Şeyh Cemaleddin Ebu İshak (Buşhak) Hallac-ı Şirazi (öl. 1427)'nin büyük şiir üstatlarından sonra, kendisine yazacak birşey kalmadığını düşünerek yiyecekleri tasvir edip, iştahı tahrik eden şiirlerini yazdığı *Divan-ı Et'ime*'de Nizami, Sadi, Hafız gibi ünlü sanatkarların şiirlerini, alaylı, neşeli nazirelerle yemeklere uyarlamıştır.⁷⁷ Mirza Habib'in entelektüel biyografisi açısından *Divan-ı Et'ime* ve *Divan-ı Elbise* çalışmaları, kendisinden Farsça okuyan/öğrenen Avrupalılarla ilişkilerinin bir sonucu ve o dönemin Osmanlı muhitinde mevcut olan yenileşme hareketinin bir işareti olarak da okunmaktadır.⁷⁸ 1303'te neşrettiği *Müntehabât-ı Ubeyd-i Zakani*'yi hazırlarken kitaplığındaki Ubeyd Zakani nüshasından yararlandığı şüphesizdir.⁷⁹ Hiciv ve

76 Tereke ya da muhalefat kayıtlarında yabancı dillerde yazılmış kitaplara dair katiplerin tavırları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erünsal, s. 326-329.

77 Yemeklerin tasviri, kullandığı yemek ve yemek malzemesi ile ilgili kelimeler, kültür tarihinin yanında Türk mutfağı bakımından da çok önemlidir. Turgut Kut, "1927'ye Kadarki Türk Yemek Kitapları Bibliyografyası", http://www.turkish-cuisine.org/article_details.php?p_id=21&PagingIndex=0&Pages=Articles, (erişim tarihi: 16.01.2015).

78 Riyâhî, s. 267.

79 İstanbul Üniversitesi yazma eser koleksiyonunda F264 numaralı *Külliyât-ı Âsar-ı Ubeyd-i Zakani* yazmasının künye bilgileri, Mirza Habib'in ömrünün sonuna kadar Zakani üzerinde çalışmaya devam ettiğini düşündürmektedir. Kütüphane künye kaydına güvenecek olursak; bu nüshayı bizzat kendisi çoğaltmıştır. "Mirza Habib İsfehani istinsahlı" nüshanın tarihinin 1308 olması, 1309'da vefat eden Mirza'nın son günlerini bu eserle meşgul olarak geçirdiğini göstermektedir.

mizah alanında klasik Fars edebiyatının en önemli simalarından olan Ubeyd-i Zâkânî'den seçme metinleri hazırladığı orjinal kitap, terekesinde 145 kuruşa satılmıştır. Bunların yanısıra 32 adet *Debistan-ı Farisi*, 32 adet *Mizantrope Tercümesi* ya da 72 adet *Berg-i Sebz* gibi kendi hazırladığı veya telif ettiği kitapların terekesinde bol miktarda yer aldığı görülmektedir.

Oğlu Kemal Bey'in yazdığı biyografiye göre hafızası oldukça kuvvetli olan Habib Efendi'nin Çağatayca ile diğer Türk lehçelerine merakı vardı.⁸⁰ Kitaplığındaki Çağatay-ı Türkî Osmanî bu ilginin bir nişanesidir. Oğlunun aktardığına göre Muhyiddin Arabi, İbn Haldun, Ebülula, İbn Rüşd, Kemalüddini İsfahanî, Hakanî, Sadî, Hafız, Kaâni, Fuzuli, Nefî, Asım, Volter[Voltaire] ve Molyer [Molière]'i sever, Namık Kemal ve Şinasi'yi çok methederdi.⁸¹ Kitaplığın geneline bakıldığında Habib Efendi'nin sevdiği ve methettiği şahısların eserlerinin toplamından ibaret olduğu açıkça görülmektedir.

Sonuç

Mirza Habib İsfahanî, XIX. yüzyıl ortalarında bir kaçak olarak eriştiği Osmanlı başkentinde, sahip olduğu meziyetler ve entelektüel kişiliği sayesinde oldukça tanınan bir sima haline geldi. İstanbul'da Farsça ders kitapları yazarı, mütercim, muallim, müellif ve özellikle *Ahter*'in yazarlarından biri olarak tanınan Mirza'nın tüm bu faaliyetleri, Osmanlı devlet hizmetindeki yirmi beş yıllık memuriyet hayatı ile birlikte yürüdü. Mirza Habib İsfahanî'ye dair zengin sayılabilecek literatüre Mirza'nın terekesi bağlamında yazılan bu makale ile bir katkı sağlanmıştır. Zira, ömrünün yarısını Osmanlı topraklarında geçiren Mirza Habib'in ardında bıraktığı eşyaları ve kitaplarının bir listesini sunan bu tereke, ilk defa yayınlanmakta ve hem kendi biyografisine hem de dönem İstanbul'unda ait olduğu toplumsal tabakanın yaşam standartlarına dair önemli ayrıntılar sunmaktadır. Bu çalışma ile birlikte Habib Efendi'nin bilinen teknik biyografisine şahsi ilgi, tercih ve kullanımlarını ihsas ettiren daha öznel ve yeni bilgiler eklenmiştir. Ayrıca makalede ele alınan kitap listesinin, Mirza Habib'in kitaplığına/kütüphanesine dair bilgileri ilk defa gün yüzüne çıkararak entelektüel biyografisine katkı sağladığı şüphesizdir.

80 İnal, s. 474.

81 İnal, s. 474.

Öz ■ İranlı entelektüel bir muhalif olarak hayatının yarısını Osmanlı başkentinde sürgünde geçiren Mirza Habib İsfehani'nin biyografisi, entelektüel ve siyasi kimliği hakkında oldukça zengin bir literatür vardır. Farsça ve Fransızca muallimliğinin yanı sıra müellifliği, mütercimliği sayesinde Dersaadet'in entelektüel muhitlerinde kısa sürede aranan isimlerden biri haline gelen Mirza Habib, Osmanlı bürokrasisindeki yirmi beş yıllık memuriyet tecrübesiyle birlikte *Hat ve Hattatân* ve Farsça ders kitapları yazarı, *Sergüzeşt-i Hacı Baba-yı İsfehanî*'nin mütercimi, İstanbul'un ilk ve en uzun soluklu Farsça gazetesi *Ahter*'in yazarlarından biri olarak haklı bir şöhrete sahip olur. Terekesine odaklanan bu makalenin amacı ise onun biyografisine ve entelektüel dünyasına ışık tutarak bir katkı sağlamaktır. Osmanlı Devleti'nin Farisî kökenli memuru Habib Efendi'nin şair ve entelektüel kişiliği ile mütenasip olarak ardında bıraktığı eşyaların büyük bir kısmını kitapları oluşturmaktadır. XIX. yüzyıl Fars edebiyatının önemli figürlerinden birinin ardında bıraktığı eşyaları ve özellikle kitaplarının listesi, Osmanlı/İran entelektüel hayatına dair pek çok ipucunu barındırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Mirza Habib İsfehani, İstanbul, Acem, İranlı entelektüel, Fars dili ve edebiyatı, Kitap terekesi

EK 1

میرزا حبیب اصفهانی

چشم از قرینه بن چهار مجال از اعمال اصفهان است در
اصفهان طهران تبصیر علم مشغول بود در نیا دیز بقدر چهار سال تبصیر
ادب است و مقدمات اصول پرورش پس از آن طهران مرجع نمود و
از آنجا به تبریز ایلیکم در حق سیدالد محمدخان صدر خطم بهو ساخته است
مقدومش دادیت وی نمودند مجازت در مینه کرکیت در دار استاده
العلوم بدو عتباته الیما برده اوقات حوزرا در مکاتبت
سیر نمود و در تمام از اعضای انجمن مصارف انجا بود گاه کار بقدر
در مع سینه ایران میبود اولیادند در کتیران چشم بعد از آن
در ادب ایل حال است در حوزده مختلف تبصیر دست ن میباش اما در ادب
اگر کتیران بلکف بود در عتباته مختلف است اینک بقدره
از او نوشته می شود که تورات و کتیران طبع او را بسته است
از عقیده انگریز است

میرزا فرخانی است	میرزا فرخانی است
بزرگ میل و عشق است به زبان انجمن	بزرگ میل و عشق است به زبان انجمن
سه حکمت دارد خطم بهو کرد الی انجمن	سه حکمت دارد خطم بهو کرد الی انجمن
با عصا می بود خاص هر زمان انجمن	با عصا می بود خاص هر زمان انجمن

Mirza Habib İsfehani'nin kendi el yazısı ile yazdığı biyografisi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, F 712/42).

EK 2

HABİB EFENDİ TEREKE KAYDI⁸²

Mahrûse-i Galata'ya muzâfeten kasaba-i Tophane'de Defterdar Ebu'l-fazl mahallesinde sakin iken sene-i maliye 1309 senesi Mayıs'ının ibtidası günü vefat eden Maarif Nezaret-i celilesi Encümen azasından Habib Efendi ibn Esedullah bin Abdullah'ın veraseti zevce-i menkûha-i metrûkesi İkbâl Hanım ibnetü Abdullah ile zevce-i mumaileyhadan mütevellid ve sulb-i sağır mahdumları tahminen 14 yaşında Mehmed Cemal Bey ve tahminen 9 yaşında Ahmed Celal Bey ve kendüden mukaddem vefat eden zevcesi Fatümatü'z-zehra Hanım ibnetü Hasan bin Abdullah'dan mütevellid sulb-i kebiri mahdumu Mehmed Kemal Bey'e munhasıra[münhasıran] olduğu ve bi'l-ihbar ve ledeş-şer'î'l-enver zahir ve mütehakkık olduktan sonra sağırâna mumaileyhanın valideleri ve tesviye-i imrarına ba-hüccet-i şer'iyye vasi-i mensubeleri zati mu'arrefe zevce-i mumaileyha İkbâl Hanım bi'l-asâle ve bi'l-vesâye ve mumaileyh Mehmed Kemal Bey tarafından vekil müseccel-i şerisi Ahmed Muhtar Bey ibn Abdullah bi'l-vekale talep ve marifetleri ve marifet-i şer'le tahrir-i deyn ve sim-i meci-diyyeye 20 kuruş hesabıyla bi'l-müzayede ahire bey' ve beyne'l-verese tevzi' ve taksim olunan tereke müteveffa-yı mumaileyhdır ber-vech-i ati zikr olunur fi 17 Zilhicce 310

Müteveffa-yı mumaileyhin Kredi Liyon Bankası'na ba-sened matlûbu olup ba-tezkire banka-i mezkûreden kabz olunan

54138 lira-yı Osmanî

38	Bank-ı mezkûrdan meblağ-ı mezkûrun deyn tahsilinde verilen
54100	pul bahası ve masarîf

1464	Resm-i kısmet kaydiyye ve pul-ı müteferrika
52636	Sahhü'l-baki li't-taksim

82 Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, 1940 numaralı defter, s. 73-75.

Hisse-i el-zevcetü'l mezbûre İkbâl Hanım 6579,5 kuruş

Hisse-i el-ibnü's-sağır el-mezbûr Mehmed Cemal Bey 15352 kuruş 20 akçe

Hisse-i el-ibnü's-sağır el-mezbûr Ahmed Celal Bey 15352 kuruş 20 akçe

Hisse-i el-ibnü'l-mezbûr Mehmed Kemal Bey 15352 kuruş 20 akçe

Zevce-i mumaileyha İkbâl Hanım bâlâda muharrer hisse-i veresiyyesi olan altı bin beş yüz yetmiş dokuz buçuk kuruşu tereke-i müteveffa-yı mumaileyhden tamamen ve kâmilen ahz u kabz ve istifa-yı hakk ettikten sonra vekil-i mumaileyh Ahmed Muhtar Bey müvekkili mumaileyh Mehmed Kemal Bey'in kezalik bâlâda muharrer hisse-i irsiyyesi olan on beş bin üçyüz elli iki kuruş yirmi akçeyi kezalik tereke-i müteveffa-yı mumaileyhden bil-vekalé ahz u kabz ve istifa-yı hakk ettikten sonra sağırân-ı mezbûrânın kezalik bâlâda muharrer hisse-i irsiyyeleri olan cem'an otuz bin yedi yüz dört kuruş kırk akçenin sekiz yüz kuruşunu bi'l-izni's-şer'i hatab ve kömür bahasıçün vasi-i mumaileyh İkbâl Hanım bi'l-vesaye ahz u kabz etmekle lede't-tenzil mâadâsı olan yirmi dokuz bin dokuz yüz dört kuruş kırk akçe vasi-i mumaileyh marifeti ve marifet-i şer'le bir tahta sandığa mevzû'an ve memhûren li-ecli'l-hıfz Bezzazistân-ı atık'a emaneten irsâl olunduğu ve işbu mahalle şerh olundu

Ba'de'd-defter müteveffa-yı mumaileyhin zikr-i âti terekesei zuhûr etmekle verese-i münhasırasından sernâme-i defterde isimleri mezkûr sağırân-ı mezbûrânın valideleri ve vasi-i mensûbeleri zevce-i mumaileyha İkbâl Hanım tarafından hususu âtîde vekil-i müseccele-i şer'isi nezaret-i müşarunileyha müfettişlerinden faziletlü el-Hâc Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi ibn İbrahim ve vekil-i mumaileyh Ahmed Muhtar Bey'den her birinin bi'l-vekalé taleb ve marifetleri ve marifet-i şer'le tahrir ve beher sim mecidiye yirmi kuruş hesabıyla bi'l-müzayede âhere bey' ve beyne'l-verese tevzî' ve taksîm ve zeyl-i defter olunduğu ber-vech-i âti zikr olunur fî 21 Safer 311

Müteveffa-yı mumaileyhin mahalle-i mezbûrede vâki' ile'l-vefat sakin olduğu menzil-i derûnunda âhere bey' olunan eşyasıdır ki zikr olunur

FİLİZ DİĞİROĞLU

Adet	Eşya	Fiyat/kuruş
1	Tepegöz altın saat	800
1	Çalar altın koyun saati	451
1	Sim saat	99
1	Sağır sim kupa ma' sim hırdavat	46
2	Kırmızı pantolon	50
2	Setri	
1	Kuşak	
2	Defa kırmızı pantolon	90
2	Yelek	
1	Palto	
2	Pantolon	47
2	Yelek	
1	Bohça	
1	Kastor palto	371?
1	Kırmızı palto	
1	Yelek	
2	Çuka yelek	152
1	Pantolon	
1	Pardesü	
1	Çuka setri	15
2	Yelek	
1	Çuka redingot	152
1	Kastor kaput	160
1	Sakoya kaplı samur kürk	249
4	İrankârî basma pencere ve perde	72
8	Basma pencere perde	54
1	Yelek?	
1	Dağırıcık ma' hırdavat	32
2	Köhne sebet sandık	31
1	Çukaya kaplı köhne cild kafa kürk	130
1	İrankâri maslah	
3	İrankâri çorap çift ma' hırdavat	32

MİRZA HABİB İSFEHANİ VE TEREKESİ

11	Don	31
2	Fanila gömlek	
1	Hırka	
2	Entari	
1	Boğça	
10	Elvan havlu ma' hırdavat	40
3	Çarşab ma' bez hırdavatı	61
1	Battaniye	26
1 çift	Terlik	32
6	Beyaz gömlek	20
1	İrankâri pencere perde	15
3	Elvan hırka	33
1	Başlık	
1	Trabzonkâri parça bez	80
1	Çorap çift	19
3	Yelpaze ma' hırdavat	
4	Frenkkârî gömlek	16
2	Ot memlu minder	300
1	Şilte	
1	İhram makad	
7	Yastık	
2	Yüz yastığı	
5	Perde	
7	Gaz lamba	
3	Sürahi	
2	Bardak	
2	Saksı	
3	Sandalye	
1	Mirat	
5	Elvan yorgan ma' çarşab	
1	Gügez battaniye	
1	Post	
1	Tüylü gâşiye	60

FİLİZ DİĞİROĞLU

3	Penbe şilte	169
1	Yatak bağı	
3	İrankârî yorgan ma' çarşab	200
1	Azarak	
1	Harar	20
1	Şilte	
1	Hasır	
1	Yastık	30
1	Asa	
1	Balta	30
1	Devat	
2	Hokka	
1	Rıhdan	39
1	Roalver ma' takım	131
1	Defa roalver	121
9	İrankârî sahan	
2	Tepsi	39
1	Nühas lenger ma' çanak	20
5	Kupa	14
7	Tabak	
2	Tepsi	
5	Zarf	
1	Şamdan	
2	Yemişlik	15
1	Sürahi	
5	Tabak	
1	Ceb roalveri	40
1	Bıçak	5
10	Maden kaşık	81
8	Çatal	
10	Bıçak	
10	Kaşık ma' hırdavat	

MİRZA HABİB İSFEHANİ VE TEREKESİ

1	Tahta dolap	52
1adet	Camlı dolap	
1	Şark köy kilim	100
1	Defa Şark köy kilim	470
1	Kırşehir seccade	179
1	Kitap rafı	56
1	Şatranç tahta ma' takım	36
1	İrankâri kilim	110
1	Tüy şilte	57
2	Yastık	
1	Duvar rafı	10
1	Yün memlu döşek	86
2	Yastık	
1	Şilte	
1	Ot memlu minder	10
2	Yastık	
1	Camlı kütüphane	162
2	Ot memlu minder	40
6	Yastık	
1	Makad	
4	pencere perde	20
2	Ot memlu minder	
4	Yastık	
2	Perde	82
1	Camlı dolap	
1	Sarı Mangal	300
1	Kazgan	500
2	Sini	
1	Cameşuy leğeni	
7	Tencere	
1	Yumurta tabe	
1	Yağ tabe	
5	Sahan	
1	Çorba Tabesi	
1	Pilav tabe ma' matbah hırdavatı	

2	Ot memlu minder	200
8	Yastık	
3	Erkan	
6	Yüz Yastığı	
1	Yazıhane	
1	Mirat	
1	Duvar rafı	32
1	Yorgan	28
1	Kapı perde	
1	Tahta sandalye	40
6	Hezârâne sandalye	72
2	Bıçak	10
1	Çakı	18
1	Abanoz çekmece	45
	<u>YEKÜN</u>	7285 kuruş ⁸²

Müteveffa-yı mumailyhin Çarşı-yı kebir'de Bezzazistân-ı atik ve Sahaflar Çarşısı'na nakille âhere bey' olunan eşya ve kütüb-i mütenevvasıdır ki ber-vech-i âti zikr olunur

Adet	Kitap/Eşya	Kuruş
1	Altın saat ma' kordonu	874
1	Köhne çuka palto	88
1	Yakutî hattıyla kebir yazma Kalam-ı kadim	995
7	Yazı levha	68
1	Divan-ı Hekim Süzenî	300
1	Mukaddime-i Hacı Baba	
1	Divan-ı Emir Hüsrev Dehlevi/Dihlevi ba-hat	1500
1	Talîk murakka kıta	3300
1	Yazma Hamse-i Enzamî [Nizami]	250
1	Divan-ı Attar	

82 Yaptığımız hesaplamada toplam 7214 kuruş olarak çıkmıştır. Katip hesaplaması ile aradaki 71 kuruşluk fark, yanlış hesaplamadan ya da terekedeki meşuk bazı rakamların tarafımızdan yanlış okunmasından kaynaklanmış olabilir.

MİRZA HABİB İSFEHANÎ VE TEREKESİ

1	Hafız Divanı	280
1	Menâzir-i İnşâ	
1	Hace Kirmanî	
1	Gülüstan ve Bostan	
1	Divan-ı Mecdüddin	130
1	Şerefnâme	
1	Menâkıb-ı Hünerverân	
1	Tezkiretü's-şuarâ	460
1	Elfiyye fi's-siyer li'l-Halebî	
1	Divan-ı Abdül'l-vasî' Çelebi	
1	Divan-ı Emir Muizzi	
1 kıta	Divan-ı Kemal İsfahanî	240
1 kıta	Hace Kirmanî	160
1	Penc Hacu Kirmanî	
1	Divan-ı Mecd-i Hemger	300
1	Mecmua-i Eşâr-i Fâris	
2	(yazma) Gülüstan	200
1 kıta	Ebyât-ı Şeyh Irâkî	245
1	Divan-ı Vassaf Merzubânnâme	
-	Divan-ı Mazhar Cemaleddin İsfahanî	
1	Zeyl-i Takvim	45
1	Divan-ı Necâtî	160
1	Divan-ı Nur Ali	22
1	Raşid	
1	Hadâikü's-sihr	62
1	Aruz-ı Farişî	
1	Mecmua-i Aruz	
2 kıta	Murakka	43
1	Kudûrî	31
1	Evezhül-Mesâlik	
1	Vasiyet-i İmam-ı Azam	
1	Farişî Sarf Mecmua	
1	İzhar	
1	Fıkh-ı Şafi	

1	Kitabü'l-Vâfî Assâr	40
1	Lugat-ı Mühezzeb	21
1	Dekâyıku'l-Hakâyık	
1	Kâsimü'l-envâr	200
1	Mantıku't-Tayr	80
1	Mesnevi-i şerif	330
1	Bostan	60
1	Hafız	
1	Miratü'l-Cemal	35
1	Bahrü'l-Maarif	
1	(Yazma) Tütînâme	39
1	Mukaddimetü'l-Edeb	220
1	Gülîstan	
1	Lugat-i Hekîmî	
1	Müntehâb-ı Mesnevi	59
1	Subhatü'l-Ebrâr	
1	Tezkire-i Devlet Şah	57
1	Telhis	60
1	Çihil Hadis	
1	Kenz	47
1	Enam-ı şerif	
1	Hülâsa-i Hamsiyye	
1	Mantık Fârisî	13
1	Lugat-ı Fârisî	
1	Durûb-ı Emsâl	
1	(yazma) Cevâmiü'l-lezze Kâşânî	319
1	Ubeyd Zâkânî	145
1	Esâmi fi'l-esâmi	45
1	İmadüddin Kirmanî	134
1	Gülîstan-ı Sadi	210
1	Külliyat-ı Cami	300
-	(bâ-hat [yazma]) Davut ibn Müteaddide	102
1	Tercüman-ı Lugat	14
-	Tefsir-i Hüseyin Vaiz	460

MİRZA HABİB İSFEHANÎ VE TEREKESİ

1 cild	Hülasatü't-Tevârih	40
1 cild	Hülasa-i Divan	45
1	Divan-ı Cami	95
1	Bostan	200
1	Hafız	
1	Kıtaat-ı ibn-i Yemin	
1 cild	Mecâlisü'n-nefâis	285
1	Muizzi Çelebi	59
1	Tarih-i Timur	
1	Hüsn-i Aşk	
1	(Sağır kıta) Mushaf-ı serif	395
1	Ebyât-ı Hümâyünnâme	40
1	Mültemisât	
1	Tasavvuf	
1	Mesnevi-i şerif tercüme	35
1	Tercümeli Hafız	
1	Hülasatü'l-Hisâb	
1	Münâzarâtü hams	
1	Tarih-i Mu'cem	
2	Sağır Aruz	10
2	Kelimât-ı Hazret-i Ali	
1	Lugat-ı Nevâdirât	70
1	İrade-i cüz'iyye	
1	Cönk	61
1	Mecmua-i Nefise	1000
1	Divan-ı Hafız Hacu Kirmanî	55
1	Divan-ı Hafız bâ- hatt-ı talik kıta ma' mahfaza	210
1	Divan-ı Hakanî	160
1	Külliyât-ı Cami	100
1	Hafız	
1	Divan-ı Vasfi	30
1	Eşâr-ı Arabiyye	
1	İlahi Mecmua	35

1	Divan-ı Şâhî	400
1	Ferruh	
1	Risale-i hat	
1	Kelimât-ı Hazret-i Ali	81
1	Örfî	
1	(Yazma) Nadîrşah Tarihi	49
1 cild	(Yazma) Divan-ı Sâ'ib	58
1 cild	(Yazma) Keşfü'l-Ervâh	188
1	(Yazma) Evhadî Divanı	260
1 cild	Uklûmü'l-luga	16
1	(Yazma) Aruz ma' Divan-ı Seyfi	34
1	Şerh-i Merah Câgmûnî	35
1	Mecmua-i Gazaliyat	215
1	Misbâh	41
1	Câmiü'l-Kavâid	
1 cild	Yusuf Züleyha	22
1	Cami İnşa	37
1	Hadikatü's-sihr	
1	(Yazma) Gülistan	82
1	Habnâme-i Yusufî	
1	(Yazma) Tayyib-i Yusufî	49
1	Divan-ı Kelîm	
1	Kenzü'l-Hakâyık	40
1	Düstûru'l-amel	
1	Lugat-ı Fârisî	40
1	İlm-i Nücûm	
1	Netâyic-i Fünûn	40
4	Delâil-i Hayrât	
1	Edhem Divanı	38
1	Nuri	
1	Nisâb-ı Pend-i Attar	
1	Tarih-i Mahmud	23
1	Takvim-i Çelebi	
1	Divan-ı Fuzuli	

MİRZA HABİB İSFEHANÎ VE TEREKESİ

1	Enzârü'l-efkâr	41
1	Sa'lebî	
1	Ta'rifât-ı Seyyidî	
1	Telhis	
1	Mağribî	34
1	Hulasatü'l-ahbâr	
1	Bostan tercüme	
1	Kelimât-ı Hikemiyye	51
1	Edebiyat	
1	Envârü'l-Emsâl	
1	Esasü'l-iktibas	45
1	Rubaiyyat	
1	Mevlana Mecmau'l-Emsâl	
1	Divan-ı Ferah	22
1	Ravzatü'l-Uşşak	
1	Kitab-ı Hesab	79
1	Müntehebât	
1	Mirkatü'l-Edeb	
1	Mihr [û] Müşteri	
1	Münşe'ât-ı Türkiyye	20
1	el-Ta'îf [Letâif]	
1	İskender-i Rumî	
1	Kasâ'id-i Erbaîn	61
1	Yusuf Celal	
1	Irakî Divanı	
1	Dehnâme-i ibn İmad	
1	Nahv-ı Harunî	12
-	Şerh-i Kuran-ı Kerim'den bir cüz	
1	Leyla ve Mecnun Divanı	20
1	Hafikî	
1	Şirin ve Ferhad Vahşi	
5 alayı	İbn-i Sina Ali	18
2	Ragıp Paşa Divanı ve Mecmua	31

1	Hadâikü'l-Hakâyık	13
1	Lugat	
4 alayı	Tuhfetü'l-ahbâb	23
9 alayı	Mecmua	66
1	Gülşen-i Râz	88
1	Mecmua	100
1	Hadis-i Erbâin	21
1	İnşa-i İmâdi	
1	Sâika	41
1	Tuhfetü'l-Vüzerâ	75
1	Mecmua-i muhtelif-e-i Eş'ârî	
-	Vasiyet-i Emirü'l-müminîn-i Hazret-i Ali	
1 cild	Münâcât-ı Abdullah Ensârî	22
1	Eş'â[r]-ı Ali	
15 alayı	Evrak-ı Perişan	16
1	Sabit Divanı	21
1 cild	(Basma) Keşfü'z-zünûn	225
1	(Basma) Hümâyünnâme	19
2 cild	Mecmau'l-Fusahâ	199
1	Arapça Kâmûs	47
2 cild	Lehçetü'l-luga	17
2 cild	Tâcüt-târih	29
1	Lehçe-i Osmanî	13
1	Nisâb-ı Sıbyân aruzdan	25
1	Nevâdir-i Süheylî	
2	Lehçe-i Osmanî	
31 cild	Kavânîn-i âl-i Osman- 16 pare	12
1	Külliyat-ı Kelîle-i Dümniyye [Dimne]	20
2	Lehçe-i Osmanî	14
42	Bostan- 29 pare	30,18 para
32	Debistân-ı Fârisî- 42 pare	33,5
32	Mizan Tercemesi Turub [Mizantrope]	5

MİRZA HABİB İSFEHANİ VE TEREKESİ

72	Berg-i sebz	4,5
20	Münâcât-ı Abdullah Ensarî	5
34	Mümâresât-ı Fârisiyye	6
20	Ubeyd-i Zakanî	25
7	Mahbûbü'l-Kulûb	9
5	Tarih-i Osmaniyye	7,5
1 cild	Ferah Ba'de'ş-şidde	21
1	Komedyâ ma' hırdavat	16
2 cild	(Basma) Muhâdarât-ı Ragıb	48
1	İbn-i Haldun Mukaddime	32
1 cild	(Yazma) Divan-ı Ebî Nevâsil/Nüvvas[?]	258
1	(Yazma) Ferheng-i Cihangir	82
1	(Yazma) Kimya-yı Saadet	20
1	(Yazma) Mirkâtü'l-Luga	40
1	Risâle-i Nefise der İlmi-i Musiki	152
1	(Yazma) Divan-ı Enverî	130
1	Cönk-i Kuçek	50
1 cild	(Basma)Mecmua-i Arabiyye Resâil-i Ebubekir el-Hârezmî	56
1	(Yazma) Lugatü'l-Lehce	36
6 alayı	Külliyât-ı Saadettin	40
1	(Basma) Malumâtü'l-Afâk	64
1	Bostan	
1	Kadâhet (?)	
1	Divan-ı Nazirî	43
1	Hafız Divanı	
3 alayı	Fıkhü'l-luga	37
4 alayı	Dürretü'l-yetime	10
1	(Basma) Ziyenetü'l-mecâlis	21
4	Franseviyyü'l-ibare kütüb	25
5 alayı	Milel Nihal	29
4 alayı	Kınizü's-sıhha	20
1	Müfredâtü't-Tıb	19
6 alayı	Mahbûbü'l-Kulûb	12
5 alayı	Nesimü's-saba	20

1	(Yazma) Mecmua	66
7 alayı	Kenzü'l-Esrâr	22
1	Elfû'l-Leyle	41
4 alayı	Müntehabât-ı Mesnevî	24
1	Külliyât-ı Attar	101
1	Müfredât-ı Kuran	138
1	Şifa-i şerif	
1	(Basma) Genc-i Şâkiyân	28
3 alayı	Gurerü'l-Kavâid	30
3	İbn-i Hallikân	98
1	Bostan Rubaiyat Külliyat-ı Sadi	29
1	Kuşeyriyye Risalesi	27
1	Seb'iyât	
1	Külliyât-ı Nevâi	
4 alayı	Ünvanü'l-beyan	28
3 alayı	Seyâhatnâme	60
1	Kurretü'l-uyûn ve'n-nüfus	10
1	Kitabü'l-benât	
4 alayı	Sülûkü'l-mesâlik	17
1	Ziyâü'l-gayrîn	10
3 alayı	Muallakat-ı Seyyid	25
1	Divan-ı Hüsrev	11
5 alayı	Divan-ı Hamidî	45
1	Endülüs Tarihi	21
5 alayı	Ravzatü'l-ahbâr	8
4 alayı	Islah-ı[Istılah-ı] Sufiyye	36
1	Ahlak-ı Muhsinî	4
5 alayı	Tarih-i Kirmanî	12
1	Ahlak-ı Nâsirî	31
1	(Yazma) Mecmua-i Tarih	
1	Murakka bâ-hatt-ı talik	31
5 alayı	Coğrafya	10
4 alayı	Menârü'l-izhâr	15
5 alayı	Mantık	7

MİRZA HABİB İSFEHANÎ VE TEREKESİ

2	(Yazma) Talik risale	130
2	(Yazma) Dua risale	50
3	Kitap kablari	255,5
1	(Basma) Füsûl-i Bedâyi'	15
1	(Basma) Şâhnâme Firdevsî'nin	84
1	Hatt-ı[Hat ve] Hattatân	21
1	Ahlak-ı Alaî	17
1	Tarih-i Emsal	
1	Muhtar-ı Sıhâh	
1	Kalâatî ?	37
4 cild	Ulûm-ı riyâziyye	18
1 alayı	Tarih-i İskender	36
1	Tuhfe-i İlahiyye	
1	Ebi'l-fazl Bedâyi'ü'z-zaman	
1	Mecma'ü'l-Bahreyn	63
1	Fuzuli Divanı	33
1	Misbâhü't-tâlibîn	
1	İmruü'l-Kays	
1	Kelile	
2 cild	Muhitü'l-muhit	72
1	Keşkül-i Bahaî	22
1	Tezyinü'l-Esvâk Lugat-ı Osmanî	
1	Tarih-i Nadir	39
1 cild	(Basma) Hadikatü'l-hakika	34
1	Divan-ı Hamâse	26
1	İmruü'l-Kays	
1	Gülşen-i Râz	
1	Divan-ı Hafâce	
1	Envâr-ı Süheylî	23
1	Tütînâme	15
1	Kâmil-i Kelâm	
1	Seyahatnâme	
1	Musavver Türkistan	

1	Divan-ı Et'ime	20
1	Tuhfe-i İlahiyye	
1	Âteşgede	25
3 alayı	Tertib-i Zibâ	18
3 alayı	Hafız Divanı	19
1 alayı	Divan-ı Muhyi- 3	23
5 alayı	Tarifât-ı Seyyidî	12
3 alayı	Divan-ı Hafız	22
1	Elf el-leyle ve'l-leyle	19
1	Zehrü'r-rabi'	30
1	Ferah ba'de's-şidde	
5 alayı	Fuzulî'nin Hadikatü's-Süeda	13
6 alayı	Nukûd-ı kadime	16
1	Keşkül-i Bahai	10
1	Aruz- 5 ma' alayı	
5 alayı	Tuhfetü'l-aruz	19
3 alayı	İbn-i Haldun	30
3 alayı	Tuhfetü'l-âlem	16
8 alayı	Mecmua-i Fünûn	38
5 alayı	Makâmât-ı Harîrî	18
4 alayı	Emir-i Pazvarî	7
6 alayı	İnşâ-i Kaymakam	49
1	Kişvernâme	49
5 alayı	Çağatay-ı Türkî Osmanî	12
1	İran Tarihi	63
1	Lugat-ı Coğrafya	79
6 alayı	Tâcü't-tevârih	23
6 alayı	Logaritma	12
20 alayı	Tarih-i Farisî	30
-	Evrak-ı Perişan	20
1 alayı	İlm-i Nebatât	29
81	Divan-ı Elbise- 14 pare	28,14 para

MİRZA HABİB İSFEHANİ VE TEREKESİ

5	Kitap kabı	82
130	Debistân-ı Parisî- 20 pare	65
26	Divan-ı Elbise – 14 pare	9,4 para
7	Kitap kabı	57
1	Enverî Divanı	31
100	Müntehâb-ı Bostan-ı Sadî- 12 pare	29
4	Kitap kabı	249
Bir miktar	Abanî [Abadî] kağıt	39
-	Evrak-ı Perişan	11
5	(Defa) Kitap kabı	31
3	Murakka	51
5	Kitap kabı	27
6	(Defa) Kitap kabı	25
8	(Defa) Kitap kabı	23
Bir miktar	Kağıt	14
1	Cilbend	60
Bir miktar	Murakka evrakı	82
Bir miktar	penbe renkli kağıt	42
Bir miktar	Evrak-ı perişan	12
1	Yazı levha	18
3	Resim levha	11
2	(Defa) resim levha	5
3	(Defa) resim levha	30
3	(Defa) resim levha	9
1	Küre	24
23	Fransız Millet kütüphanesi	20
2 cild	Fransızca Doktor Biyanki[Bianchi]	40
2	(Defa) Fransızca Doktor	51
3	(Defa) Doktor	19
3	(Defa) Doktor	32

4	Mükaleme-i Doktor	30
10 alayı	Kondorak	15
1	Arapça'dan Fransızca lugat	50
2	(Defa) Tercüme	40
1	(Defa) Tercüme	40
-	Meşâhir-i müellifinden birinin Fransızca kitabı	34
10 alayı	Fransızca'dan Arapça'ya tercüme	12
10 parça	Fransızca kütüb	8
9 alayı	Seyahatnâme	22
9	(Defa) perakende Fransızca	34
3 cild	Fransızca Kâmûs	70
5 alayı	Fransız kütüb	26
10 alayı	(Defa)	34
10 alayı	Gramer	14
10	Mükâleme Türki ve Fransevî	13
10 alayı	Molyer	25
3 alayı	Kavâid-i Osmanî	30
1	Acem Tarihi	77
1	Fransız Tarihi	29
1	Çekmece	66
Bir miktar	Evrâk-ı Perişan	21
2	Kitap kabı ma' evrak	10
1	Yazı levha	15

Müteveffâ-yı mumaiylehin ibn-i kebir-i mumaiyleh Mehmed Kemal Bey'in yedinde nukûd-ı mevcudu olup kabz olunan: 2160 kuruş

Müteveffâ-yı mumaiylehin hayatında muhassas müstehak olduğu güzeste maaşından matlubu olup nezaret-i müşarun ileyha cânibinden bâ-tezkire kabz olunan: 1200 kuruş

Müteveffâ-yı mumaielyhin Darüşşafaka Mektebi'nden muhassas muallimlik
maaşından müterâkim matlubu olup ancak kabz olunan: 3000 kuruş

33.551 kuruş 18 para

40.846 kuruş 18 para

1.468 kuruş 18 para Dellaliye-i eşya-i bey'iyeye ve hamaliyye ve masârif-i saire

39.378 kuruş -

1.068 kuruş Resm-i kısmet vukiyye-i adi ve baha-i pul

38.310 kuruş Sahnü'l-baki li't-taksim

Hisse-i el-zevcetü'l-mezbure İkbâl Hanım : 4788,5 kuruş 30 akçe

Hisse-i el-ibnü's-sağir el-mezbur Mehmed Cemal Bey : 11.173,5 kuruş 30 akçe

Hisse-i el-ibnü's-sağir el-mezbur Ahmed Celal Bey : 11.173,5 kuruş 30 akçe

Hisse-i el-ibn mumaielyh Mehmed Kemal Bey : 11.173,5 kuruş 30 akçe

Vekilân-ı mumaielyhimâ el-Hac Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi ve Ahmed Muhtar Bey'den her biri müvekkileri mumaielyhimânın bâlâda muharrer hisse-i irsiyyeleri olan cem'an on beş bin dokuz yüz altmış iki buçuk kuruşa tereke-i müteveffâ-yı mumaielyhden tamamen ve kâmilan ahz u kabz ve istifa-yı hakk ettikten sonra sağırân-ı mezburânın kezalik bâlâda muharrer hisse-i verisiyyeleri olan cem'an yirmi iki bin üç yüz kırk yedi buçuk kuruşun sekiz yüz kuruşunu bi'l-izni's-şer' sağırân-ı mezburânın nafaka-i âtiyyelerine harç ve sarf etmek üzere vasi-i mezbure İkbâl Hanım bi'l-vesâye ahz u kabz etmekle lede't-tenzil mâ'adâsı olan yirmi bir bin beş yüz kırk yedi buçuk kuruşun bin yedi yüz kırk sekiz buçuk kuruşu dahi sağırân-ı mezburânın biraderi ibn-i mumaielyh Mehmed Kemal Bey zimmetinde olup tahsili derdest olmağla ba'de't-tenzil bâkisi olan on dokuz bin yedi yüz doksan dokuz kuruş vekil-i mumaielyh el-Hac Hüseyin Hüsnü Efendi marifeti ve marifet-i şer'le sağırân-ı mezburânın Bezzazistân-ı atika mahfuz sandıklarına vaz' olunduğu katib Mustafa Efendi inhâ etmekle işbu mahalle şerh olundu

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO) 207/15458.

BOA, İrade-i Dahiliye (İ.DH) 1002/79172, 937/74233, 935/74062.

BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF MKT) 3/53, 86/73, 87/28, 87/29, 87/30, 87/149, 87/74, 145/132, 168/100, 173/15, .

BOA, Maarif Nezareti Tedrisât-ı Tâliye Dairesi (MF TLY), 20/63.

BOA, Maarif Nezareti Sicill-i Ahval Şubesi (MF SCL), 2/19.

Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, nr.1940, s. 73-75.

Yazmalar

Habib İsfehani, *Mecmua-i Eş'ar ve Fevaid*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no. FY 712.

Nizam el-Kari, *Divan-ı Elbise*, (Habib İsfehani müntehabatı), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no. FY 310.

Losaz Fransevi, *Tercüme-i Zeyl-i Bilas (Tercüme-i Jil Bilas)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no. FY 294.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, haz. Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1995.

Acar, M. Şinasi: *Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesneleri*, İstanbul: Yem Yayın 2011.

Alparslan, Ali: "Habib Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV (Ankara 1996), s. 370-371.

Aydın, Enis Erdem: "Sultan Abdülaziz Döneminde Alfabe Tartışmaları: 'Huruf-ı Mukatta' ve Geç Tanzimat Zihniyeti", *Sultan Abdülaziz Dönemi ve Sempozyumu: Sosyo-Kültürel İlişkiler*, 1 (2014) Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 139-152.

Birinci, Ali: "Osmanlı Devleti'nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", *Tarih'in Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları 2012, s. 124-201.

Bozkurt, Fatih: *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

- Bozkurt, Fatih: “Sofrada Çatal-Bıçak Kullanımı yahut Osmanlı Sofra Âdâbının Değişimi”, *Kültürümüzde Adab-ı Muaşeret*, yay. haz. Azmi Özcan, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları: Bilecik 2015, s. 27-37.
- Browne, Edward Granville: *Literary History of Persia (1500-1924)*, Cambridge: Cambridge University reprinted 1930.
- Çiçekler, Mustafa: “Tanzimat sonrası Türkiye’de Farsça”, *Name-i Aşina*, 15-16 (Ankara 2004), s. 85-102.
- Çiftçi, Hasan: “Ubeyd-i Zakani”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLII (Ankara 2012), s.16-17.
- Çiftçi, Hasan: *Ubeyd-i Zâkânî Toplumsal Görüşleri, Ahlak ve Felsefesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1996.
- Dıġıroġlu, Filiz: “İstanbul-Tebriz Ticaret Hattında Validehan (XIX-XX. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 31 (İstanbul 2014), s. 69-112.
- Dıġıroġlu, Filiz: *Dersaadet’te Acem Bir Kitapçı: Kitap-füruş Hacı Hüseyin Aġa*, İstanbul: Turkuaz Yayıncılık 2014.
- Erünsal, İsmail E.: *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, İstanbul: Timaş Yayınları 2013.
- Findley, Carter V.: *Kalemiyeden Mülkiyeye*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1996.
- Gurney, John: “E.G. Browne and The Iranian Community in Istanbul”, *Les Iraniens* T. Zarcone-F. Zarinebaf (ed.), İstanbul-Teheran 1993, pp 149-175.
- Hacı Muhammed Ali Pirzade: *Sefername-i Hacı Pirzade*, haz. Hafız Ferman Fermaiyan, c. I-II, Tahran 1963.
- Han Melik Sasani: *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, mütercim Hakkı Uygur, İstanbul: Klasik Yayınları 2006.
- <http://www.iranicaonline.org/articles/habib-esfahani> (erişim tarihi 23.01.2015).
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal: *Son Asır Türk Şairleri*, c. I, İstanbul: MEB Yayınları 1969.
- Karadeniz, Yılmaz: “İran’da Malkum Han ve Feth Ali Ahundzâde’nin Arap Alfabetini Değiştirme Teşebbüsleri (1860-1880)”, *History Studies, Enver Konukçu Armaġanı*, 4, s. 215-226,
- Kut, Turgut: “1927’ye kadar ki Türk Yemek Kitapları Bibliyografyası”, http://www.turkishcuisine.org/article_details.php?p_id=21&PagingIndex=0&Pages=Articles (erişim tarihi: 16.01.2015)
- Lajos, Fekete: “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi”, çev. M. Tayyip Gökbilgin, *Bellekten*, XLIII/170, Türk Tarih Kurumu: Ankara 1979, s. 457-480.

Lawrance, Tanya E.: *Akhtar: A Persian Language Newspaper Published in Istanbul and the Iranian Community of the Ottoman Empire in the Late Nineteenth Century*, İstanbul: Libra Yayıncılık 2015.

Les Iraniens, (ed. T. Zarccone-F. Zarinebaf), İstanbul Teheran 1993.

Necip Asım: “Kitapçılık”, *İkdam*, c. 53, no. 8937, 2 Cemaziyelahir 1340, s. 3

Pashazadeh, Gholamali: “Müsteşar’ul Devle ve Abdülaziz Dönemi Reformcularından Etkilenmesi”, *Sultan Abdülaziz Dönemi ve Sempozyumu: Sosyo-Kültürel İlişkiler*, 3 (Ankara 2014), s. 155-170.

Rahim Reis Niya, (1328 hş.). *İran ve Osmanî der Astane-i Karn-ı Bistum*, Tahran, c.I.

Riyâhî, Muhammed Emin: *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçesi Mehmet Kanar, İstanbul: İnsan Yayınları 1995.

Şeker, Şemsettin: *Ders ile Sohbet Arasında: On dokuzuncu Asır İstanbul’unda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi 2013.

Şerifî: “Habib İsfehani”, *Danişnâme-i Edeb-i Fârisî/6, Edeb-i Fârisî der Anadolu ve Balkan*, (Tahran 1383), s. 312-317.

Şerifî: “Sergüzeşt-i Hacı Baba-yı İsfehani”, *Danişnâme-i Edeb-i Fârisî/6, Edeb-i Fârisî der Anadolu ve Balkan*, (Tahran 1383), s. 437-440.

Şerifî: “Sergüzeşt-i Jil Blas”, *Danişnâme-i Edeb-i Fârisî/6, Edeb-i Fârisî der Anadolu ve Balkan*, (Tahran 1383), s. 440-441.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, III (İstanbul 1979), s. 440.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, IV (Ankara 2004), s. 307-308.

Türkiye’de Basılmış Farsça Eserler Çeviriler ve İranla İlgili Yayınlar Bibliyografyası, Ankara 1971.

Yıldız, Güllü: “Osmanlı Matbuatının Farklı Bir Yüzü: Muhammed Tahir Tebrizi”, *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (19-21 Ekim 2016, Elazığ)*, (basılmamış sempozyum bildirisi).

Sürelî Yayınlar

1310 senesine mahsus Nevsal-i Servet-i Fünûn, Birinci Sene, İstanbul 1311, s. 84.

Maarif, sene 2, c. 4, nr. 97, s. 289.

Servet-i Fünun, 24 Haziran 1909, c.5, S.121, s.170.